

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2006

Lenka Součková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Vliv rodinného prostředí na výchovu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce :
Mgr. František Šnitr

Vypracovala :
Lenka Součková

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím informačních zdrojů
uvedených v příloženém seznamu.

Lenka Součková

Poděkování

Chtěla bych touto cestou poděkovat panu *Mgr. Františkovi Šnitrovi* za velmi užitečnou a všestrannou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat všem *vyučujícím IMS*, kteří mi na konzultacích a seminářích předávali vědomosti a zkušenosti, které jsem ve své bakalářské práci uplatnila.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat *své rodině* za podporu při studiu.

Lenka Součková

Motto:

„Úmluva o právech dítěte“

Valné shromáždění Organizace spojených národů v New Yorku přijalo dne 20.listopadu 1989 výše uvedenou úmluvu, kde se v preambuli praví:

„V zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění“. (25)

Obsah

Úvod	7
1. Rodina	9
1.1 Definice rodiny	9
1.2 Funkce rodiny	10
1.3 Rodina jako systém	11
1.4 Vývoj rodiny během historie až po současnost.....	13
1.5 Význam rodiny pro dítě	15
1.6 Význam dítěte pro rodinu	17
1.7 Neúplná rodina.....	19
1.8 Dílčí závěr	20
2. Role v rodině.....	22
2.1 Role rodiny obecně – výchovné postoje rodičů	22
2.2 Mateřská role	25
2.3 Otcovská role	27
2.4 Role prarodičů.....	28
2.5 Dílčí závěr	30
3. Negativní vlivy v rodině.....	31
3.1 Základní rozdělení negativních vlivů.....	31
3.2 Poruchy rodiny	32
3.3 Přehnaná přísnost rodičů.....	34
3.4 Týrání dětí.....	35
3.5 Nezájem rodičů	36
3.6 Nepochopení rodičů	37
3.7 Dílčí závěr	38
4. Rizikové faktory ve výchově.....	39
4.1 Selhávající rodinné zázemí	39
4.2 Komunikace rodičů se školou, mimoškolní aktivity.....	40
4.3 Šikana a další rizikové faktory.....	43
4.4 Dílčí závěr	46

Závěr	47
Resume	50
Anotace.....	51
Klíčová slova.....	51
Seznam použité literatury	52
Přílohy	54

Úvod

Cílem mé bakalářské práce je ukázat nezastupitelný vliv rodinného prostředí na výchovu dítěte. Vždyť členové rodiny jsou první, se kterými dítě přichází do styku, rodina ho učí sociálnímu chování, v rodině se dítě učí ať to dobré nebo to špatné. Je to především rodina se svými členy, kteří dítě formují. V pozdějším věku se přidává škola, kamarádi, kolegové v práci. Základ ovšem dítě dostává v rodině, jejíž vliv na jeho výchovu je nepopiratelný.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř kapitol, každá kapitola má několik podkapitol. V **první** kapitole je definována rodina, její funkce, vývoj rodiny během historie až po současnost. Dále se v ní pojednává o významu rodiny pro dítě a významu dítěte pro rodinu. V závěru kapitoly je definována rodina neúplná.

Druhá kapitola je věnována především výchovným postojům rodičů a rolím v rodině. Ať již se jedná o roli mateřskou, otcovskou nebo roli prarodičů.

Ve **třetí** kapitole jsou vymezeny negativní vlivy v rodině. Jedná se o poruchy rodiny, přehnanou přísnost rodičů, nezáměr rodičů, nepochopení rodičů i týrání dětí.

Čtvrtá kapitola zahrnuje rizikové faktory ve výchově, jako je selhávající rodinné zázemí, komunikace rodiny se školou, mimoškolní aktivity, šikana a další rizikové faktory.

Součástí práce je kazuistika, která ukazuje na konkrétním příkladu vliv rodinného prostředí na výchovu – viz příloha č. 2 a vývoj počtu témat, řešících rodinné vztahy na Lince bezpečí – viz příloha č. 3.

V Úmluvě o právech dítěte se v prvním článku říká, že: *„Dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud zletilost není zákonem stanovena dříve.“*

Dále se tam praví, že: *„Všechna práva se vztahují bez výjimky na každé dítě. Je závazkem státu chránit děti před jakoukoliv formou diskriminace a přijímat pozitivní opatření k podpoře jejich práv.“* (25)

Každý si ze své rodiny přináší do života nějaký vzor, nějaký cíl, nějaký model pro výchovu vlastních dětí. Když jsme dětmi, většinou se nám nelíbí způsob výchovy našich rodičů. Říkáme si, že tímto způsobem svoje děti vychovávat nebudeme, že to uděláme jinak, že nikdy nezapomeneme, jaké to je být dítětem nebo být mladým. Ovšem každý z nás nakonec jakoby „kopíruje“ svoje rodiče a časem zjistíme, že se vlastně chováme úplně stejně jako oni.

Někdy si sice připomeneme, že tohle jsme nechtěli a snažíme se jednat jinak, ale chování je v nás silně zakódováno. Někdy nás rodiče nepodporují a srážejí naše sebevědomí, to samé bohužel děláme vlastním dětem. Málokdy člověk, který byl vychováván v tom, že ostatní jsou lepší a já jsem neschopný, dokáže svoje děti povzbuzovat a dodávat jim sebevědomí. Přitom každý člověk je jedinečný a měli bychom ve svých dětech tento fakt pěstovat, podporovat a vést je tak, aby v životě něčeho dosáhly. Pokud se nám toto podaří a pokud dáme dětem dostatek lásky, věřím, že z nich dokážeme vychovat čestné lidi, kteří se v životě neztratí. Jestli-že to neuděláme my, jako rodiče, těžko to za nás udělá někdo jiný. Dítě, které je vychováváné v tom, že vlastně nic neumí a všechno dělá špatně, si nebude nikdy v životě věřit. Pokud může dítě v rodině svobodně vyjádřit svůj názor a v případě, že je přesvědčeno, že ten názor je správný a dokáže za ním stát a obhájit ho, vyroste v silného jedince. Velmi důležité je umět vystihnout okamžik, kdy dítě může prosazovat svůj vlastní názor navzdory jinému názorů rodičů, a kdy to ještě možné není. Diskutovat s dítětem je, dle mého mínění, možné až tak kolem 13 let, i když tato věková hranice je u každého jedince nastavena jinak. Podporujme v dítěti jeho vlastní já, ale v ten správný okamžik. Vedme dítě k samostatnosti a trpělivosti. Láskou a vlastním příkladem z něj vychováme čestného, pracovitého a laskavého člověka, za kterého se nebudeme muset stydět.

1. Rodina

1.1 Definice rodiny

Rodina je soubor lidí spojených pokrevním svazkem, manželstvím, adopcí a sdílející základní zodpovědnost za reprodukci a péči o členy společnosti, zabezpečení biologického přežívání, citového a rozumového vývoje. (24)

Rodina jako instituce vznikla na počátku lidských dějin jako ochranné společenství, které chrání před vnějším nebezpečím. Rovněž slouží jako prostředek k předávání základních duchovních a materiálních hodnot. Její ústřední rolí je ochrana a výchova dětí. Rodina je základní jednotkou lidské společnosti, je biologicky významná pro udržení lidstva. Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte. Další podmínkou je bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. Obojí může dítěti poskytnout jen rodina. Rodina jednotlivci umožňuje, aby v ní našel oporu, ztotožňoval se s ní, zároveň mu dává svobodu k tomu, aby si budoval a zachovával vlastní osobní odlišnost. (4)

Rodina je společenská instituce založená na sexualitě a rodičovských tendencích, její forma je různá podle kultury (monogamní, polygamní, polyandrická atd.) (21)

Přestože je rodina obecně považována za základní jednotku sociální organizace, lze jen s velkými obtížemi podat výstižné vymezení, které by v obecné rovině zaznamenalo všechny typické znaky, které sociální jev, nazývaný v různých sociálních soustavách rodinou, má. Tak např. v některých etnických skupinách se nezná fyziologická souvislost mezi funkcí mužského plazení a zrozením dítěte, takže neexistuje ani biologický ani sociální vztah otec-dítě. V jiných skupinách je logická souvislost známá, ale nepřikládá se jí sociální význam. V dalších není konstituování rodiny založeno na faktoru narození dítěte, ale na samotném sociálním aktu (např. přijetí dítěte jako člena rodiny, adopce atp.).

Proto je možné s určitou licencí považovat rodinu za institucionalizovaný sociální útvar, který tvoří nejméně tři osoby, z něhož část členů je vzájemně spojena pokrevním nebo adoptivním, sociálním vztahem rodič-dítě, druhá část vztahem matka-otec, třetí část, která se vždy nutně nemusí objevovat, vztahem pokrevním nebo adoptivním, sourozenectvím, všichni vztahem příbuzenství v sociálně sankcionovaném více či méně trvalém sociálním vztahu. (3)

Rodina je skupina osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života. Ačkoli právní řád České republiky neobsahuje legální definici rodiny, lze konstatovat, že za rodinu považuje především rodinu založenou manželstvím. Této formě rodinného soužití potom věnuje zvláštní pozornost a poskytuje jí ochranu. (7)

V šedesátých letech 20. století zaznívala nejrůznější prohlášení a deklarační o tom, že rodina své funkce postupně předá jiným institucím, které vznikly později. Šlo o školu, stát, zařízení denní péče, zkrátka nebude zapotřebí, aby vůbec rodina existovala. Nicméně tyto funkcionalisticky orientované teorie nakonec ústy svých velkých představitelů doznaly, že se mýlí.

1.2 Funkce rodiny

Rodina představuje ojedinělý typ sociální skupiny, poskytující v podstatě nenahraditelné klima a prostředí pro rozvoj jedince. Vyznačuje se vysokou mírou intimity a vysokým formativním účinkem. Platí pro ni všechny zákonitosti jako pro každou jinou malou sociální skupinu. Zásadní význam pro člena rodiny má způsob života, který obsahuje modely, vzory chování a jednání a je i souhrnem interakcí, v nichž dochází k proměnám sociálních rysů osobnosti a jejich stabilizaci.

Nejvýznamněji se do rodinných interakcí promítají vztahy v rodině, vymezení rodiny vůči okolnímu sociálnímu prostředí, míra svébytnosti, autonomie a zároveň otevřenosti vůči vnějším kulturním vlivům a styl vedení a výchovy.

V naší společnosti je hlavní funkcí rodiny zajistit bezpečí jejích členů a výchovu dětí. Děti si v rodině osvojují řeč, zvyky a tradice své skupiny. Hrou napodobování a identifikací s rodiči vypracovávají svou osobnost, utvářejí svůj charakter a přecházejí od egoismu (zdůrazňování sebe sama) k altruismu (nesobeckosti). (21)

Seskupení muže, ženy a jejich dětí se označuje jako nukleární rodina a ta je všude na světě považována za základní jednotku solidarity a vzájemné zodpovědnosti. Ve většině kultur je rovněž uznávána jako jediná legitimní sociální jednotka plodící potomky a mající zodpovědnost za jejich výchovu.

Rodina je důležité společenství, těsně spjaté nejrůznějšími vztahy uvnitř i navenek. Vůči okolnímu světu se podle momentální potřeby otevírá či uzavírá, čímž se stává jakýmsi malým samostatným světem, jehož hlavním posláním je poskytovat svým členům péči a ochranu.

Rodina má tyto funkce :

- Reprodukční – plození potomků
- Ekonomickou – hmotné zajištění členů rodiny
- Socializační – učí děti zařazovat se do dané společnosti a kultury
- Emocionální – zajišťuje citové zázemí pro své členy

Nejdůležitější funkcí rodiny je funkce **emocionální**. Tuto funkci dokáže v rodině zastávat pouze jedinec (rodič), který je dostatečně zralý, zodpovědný a dokáže vytvořit trvalé citové zázemí pro všechny její ostatní členy. Emocionální jistota je potřebná nejen pro děti, ale také pro dospělé, i když v trochu jiné podobě. Přesto lze v poslední době vysledovat, že v některých kruzích vystupují do popředí spíše faktory ekonomické povahy. (7)

1.3 Rodina jako systém

Slovo systém můžeme slyšet v dnešní psychologii, sociologii i pedagogice velmi často. Nejde však jen o módní jev; jedná se vsuktku o nový, hlubší pohled na staré zkušenosti a poznatky, který posunuje naše chápání složité skutečnosti rodinných vztahů o kus dopředu.

Koncepce systému „rodina“ se opírá o několik jednoduchých principů: Prvky tohoto systému nejsou jednotliví lidé sami o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných interakcích a vztazích. Mluví se o sítích vztahů. Systém je víc než součet jeho prvků. Rodinu nepoznáme jen na základě znalosti jednotlivců, neboť chování každého ovlivňuje všechny ostatní. Dobře to vidíme třeba na případu dítěte s mentální retardací nebo s lehkou mozkovou dysfunkcí; na situaci rodiny, kde se narodilo další dítě; na případu matčina nového partnera, který chce být dětem novým otcem apod.

Systém má zpravidla své subsystémy. V rodině jsou dány nejčastěji generační příslušností, postavením v mocenské hierarchii, pohlavím, někdy také specifickými povahovými charakteristikami nebo specifickými zátěžemi, které jednotliví členové do rodiny vnášejí (např. v podobě svých somatických či psychických nápadností a obtíží). Přírozeným subsystémem mohou být děti a opět jiným babička s dědečkem. Subsystémem však může být i matka s dcerou či otec se synem, matka s postiženým dítětem, matka se svou matkou v koalici proti všem ostatním apod. Zvláště důležitý je

poznatek (empiricky i výzkumně dobře ověřený), že porucha v jednom prvku, v jedné části, v jednom subsystému se nutně projeví ve funkci celku. Rodina může zůstat touž rodinou, jestliže se přestěhuje, ale nemůže být touž rodinou, jestliže se stane něco dítěti, jestliže se matka stane závislou na alkoholu, jestliže zemře babička, jestliže otec naváže jiný citový vztah a rodinu zanedbává atd.

Rodina jako systém je přitom zapojena do širšího společenského systému, ke kterému patří příbuzenstvo, sousedé, přátelé a všichni ostatní, kdo rodinu obklopují a jsou s ní ve styku. Nutně ji ovlivňují a sami jsou ovšem stykem s ní ovlivňováni. Rodině pomáhají, ulevují, chrání ji, ale někdy ji také ruší, tísní a zatěžují svými nároky. Rodina je však zapojena ještě do dalšího, širšího systému sociálních vztahů, který ji obklopuje víceméně zvnějšku. Představují je takové instituce jako zaměstnavatel, škola, služby, poradny, orgány péče o dítě, soudy apod.

Spolu s tímto systémem je rodina obklopena ještě širším okruhem společenských institucí, které už jsou zcela neosobní a mají celospolečenský dosah. Současný stav těchto institucí je zpravidla výsledkem delšího předchozího vývoje a charakterizuje danou společnost ve srovnání se společnostmi jinými. Jde o společenské normy a postoje, mezi jinými i normy krásy a tělesné a duševní zdatnosti, obecně uznávané hodnoty, zákony a předpisy, tradice, zvyky, výchovné praktiky, ale i předsudky, pověry a společenské mýty.

V rodinném systému dochází ke změnám, které jsou v podstatě dvojího druhu:

- **Kontinuální**, jak už samo slovo ukazuje, jsou pozvolné. V případě rodiny jsou v podstatě dány postupem času čili vývojem, dospíváním, stárnutím jednotlivých jejích členů i stárnutím systému jako celku. Jiná je rodina s malým kojencem, jiná s dítětem předškolním, se školákem, s dítětem jdoucím do tanečních či s dítětem, které se osamostatnilo a zakládá vlastní rodinu (syndrom opuštěného hnízda) atd.
- **Diskontinuální** změny jsou víceméně náhlé a jejich nositeli jsou události. Rodina nemůže být po nich tím, čím byla před nimi. Takovými událostmi jsou např. narození dítěte, rozvod rodičů, nový sňatek jednoho z nich – něco, co překračuje hranice obvyklosti (i když dnes už někteří lidé považují rozvod za normální událost). Proto se také někdy užívá termínu „**kritická událost**“, aby se zdůraznila potřeba na straně postiženého systému (rodiny) vyvinout zvláštní adaptační úsilí. Kritické události přinášejí totiž určité nároky, zátěže, stresy, jejichž zvládnutí či překonání vyžaduje obranyschopnost postiženého systému a mobilizaci obranných sil. Vyžaduje však i ovládnutí patřičných adaptačních

strategií a mechanismů, přičemž záleží ještě na řadě dalších činitelů (materiálních, sociálních, osobnostních), má-li být výsledek uspokojivý.

Může ovšem dojít i ke kumulaci kritických událostí a následných stresů, a to náhodně, nebo i z podstaty samotných událostí, kdy jedna víceméně zákonitě vyvolává druhou (např. navázání nového citového vztahu matkou – rozvod – příchod nového muže do rodiny – přerušování styků dětí s otcovými rodiči – odchod nejstaršího syna do internátu co nejdál od rodiny; apod.)

Nesmíme ovšem zapomínat na jednu velice závažnou okolnost. Podstatnou vlastností dokonalých systémů – k nimž patří psychofyzický organismus člověka jako jedince i rodina jako lidské společenství – je, že do jejich programu je už zabudována schopnost sebezáchovy a sebeopravy. I rodinný systém, narušený, zatížený nebo ohrožený kritickou událostí, má tendenci znovu se stabilizovat, obnovit svou funkci, reparovat se, třeba i za cenu určitých obětí. Jde jen o to, aby tyto oběti neznamenal obětování některého člena nebo subsystému rodiny. Z toho vyplývá, že se na krizi rodinného systému můžeme dívat s určitým optimismem. Ostatně velká většina rodinných krizí se také působením tohoto vnitřního ozdravného mechanismu vyřeší nebo zvládne sama, bez přispění poraden, lékařů, soudů a podobných institucí. Náš optimismus však nesmí být přepjatý, nýbrž realistický. Nutně musí počítat s rozdíly v uvedené sebeopravné schopnosti, jež je individuální charakteristikou každého jednotlivého rodinného systému. (9)

1.4 Vývoj rodiny během historie až po současnost

Založení rodiny, velikost rodiny ani způsob rodinného soužití nebyly v našem civilizačním okruhu až do 19. století věci individuální volby. Nové rodiny se zakládaly kvůli státu (to byl primární motiv např. starých Řeků) a kvůli zájmům rodin, respektive rodů, z nichž manželé pocházeli. Ve středověku bylo k založení rodiny třeba mít i souhlas vrchnosti.

Vyvažování jednotlivce ze sociálních struktur osudově determinujících jeho možnosti zahájila renesance. Romantismus v reakci na osvícenství zdůraznil jako vysokou hodnotu cit. Lidé moderní doby začali brát osud do vlastních rukou. V nejvážnějších životních rozhodnutích, k nimž jistě patří založení rodiny a počet dětí, se řídili tím, co oni osobně cítili a preferovali. Dalším významným činitelem, který během 20. století formoval podobu rodiny, byl masivní vstup žen na trh práce, čímž se

ženy vyvázaly z podřízenosti mužům, na níž byl založen tradiční model patriarchální rodiny.

Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí. Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů (nikoli dětí!). Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Rodina je stále více privátním podnikem. Stále méně rodin si jej nechává potvrdit úředně, také roste počet nesezdaných soužití. Doba, kdy se partnerům narodí děti i jejich počet, jsou uváženou volbou jednotlivců. Teprve přibližně před sto lety skočila v Evropě doba, ve které manželé o vhodné době k narození dítěte ani o počtu dětí neuvažovali a přijímali je tak, jak přicházely. Dnes v bohatých západních státech (a nejen tam, ale i u nás) roste jak počet dětí narozených mimo manželství, tak počet dvojic programově bezdětných.

Dítě je v současnosti především citovou investicí. Z čistě ekonomického hlediska je dítě investice velká a nevratná. Proto je pečlivě zvažována a proto se v rozvinutých zemích rodí dětí stále méně. V dobách, kdy o staré a nemocné nepečoval sociální stát, byly rodiny s mnoha dětmi nutností – tehdy se musely starat o své nemohoucí členy. Přežití bez této podpory bylo pro lidi jakkoli handicapované téměř nemožné. Dnes je v rozvinutých státech rodina s mnoha dětmi anomálií. Česká republika má specifikum v romské menšině, kde je velký počet dětí běžný.

Protože city představují velmi křehké pouto, stala se rodina velmi křehkou institucí. Děti, vyrůstající v neúplných rodinách, stále přibývá (v drtivé většině je v nich jediným pečovatelem matka), přibývá dětí vyrůstajících s nevlastními rodiči a zvyšuje se i počet tzv. sociálních sirotků, tedy dětí, které sice mají biologické rodiče, ale ti nejsou schopni nebo ochotni o dítě pečovat. Křehkost rodiny musejí soudobé státy kompenzovat ochranou dítěte v případě vážných rozepří mezi partnery, respektive v době jejich rozchodu, a budovat systémy náhradní rodinné péče.

Změny v rodinném chování lidí v současné společnosti, k nimž došlo během 20. století, nejsou projevem všeobecného úpadku, i když je tak někteří komentátoři tohoto vývoje interpretují. Rodina je společenskou institucí a její podobu ovlivňují hodnoty dané společností. Neexistuje způsob, jak navrátit „staré zlaté časy“ soudržných rodin, které měly více dětí, nerozváděly se, staraly se o své staré a nemocné členy. Nelze hodnotit dnešní rodinu s ideálem rodiny, který odpovídá např. české venkovské rodině z 18. století. Takový ideál je totiž zakotven v nevolnictví, v povinném katolictví, v podřízenosti dětí rodičům a v absenci sociálního státu. Takový ideál nelze vzkřísit ve společnosti, kde si partnera k soužití vybírá každý sám, a pokud se dostane do těžkostí, na něž křehké rodiny nestačí, obrací se na stát. (14)

Český národ pomalu vymírá, varovně hlásají demografové. Zatímco v devatenáctém století byly rodiny, které měly nejméně pět dětí, běžné, dnes jsou vzácnou výjimkou. Pokud na takovou rodinu natrefíme, okamžitě vzbudí pozornost. A otázky: Proč mají proboha tolik dětí? Jak to zvládají? Uživí svoje početné potomstvo vůbec? Odpovědi bývají jednoduché. Tihle rodiče mají tolik dětí, protože je většinou chtějí, a často z podobných rodin sami pocházejí. Svých pět a více dětí zvládají, protože jednoduše musejí. A samozřejmě je uživí. Jejich standard je však trochu jiný než u rodin s jedináčkem. A nejen ten materiální. Rohlíky nakupují po desítkách a cukr po kilech. Cesta na dovolenou připomíná vojenské manévry a zdaleka není každoroční samozřejmostí. A ještě něco mají tyto rodiny společného: jejich členové bývají málokdy sami doma.

Takových rodin ale u nás mnoho nenajdeme, populační trend je spíš opačný. Zastoupení vícedětných rodin se postupně snižovalo úměrně tomu, jak klesala kojenecká, ale i dospělá úmrtnost. Značná část dětí totiž umírala do jednoho roku života. Od poslední třetiny 19. století, kdy se začala rapidně snižovat kojenecká úmrtnost, jsou pěti- a vícedětné rodiny spíš výjimkou. Ti, co dnes zakládají rodinu, jsou zodpovědní a chtějí dítě přivést do zajištěných poměrů. Svou roli sehrálo i rozšíření antikoncepce a větší vzdělanost žen. Dnes je mnohem složitější skloubit rodičovskou roli s pracovní kariérou. Na rozdíl od České republiky jsou v mnoha evropských zemích rodiny s více dětmi zohledněny. Například v Německu od čtvrtého narozeného dítěte získá rodina příspěvek na větší auto, protože je jasné, že do běžného osobního auta se nemůže početnější rodina nasoukat. Ve Francii zase s vyšším počtem dětí získává rodina státní příspěvek na pomocníci v domácnosti. Žena se tak může snáze vrátit ke své profesi, byť na zkrácený úvazek. (19)

1.5 Význam rodiny pro dítě

Není pochyb o tom, že rodina má pro dítě nezastupitelný význam, má rozhodující vliv na rozvoj jeho osobnosti, a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální. Dítě si vytváří svůj vlastní vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak mu rodiče a vychovatelé předkládají realitu a jak jej do této reality uvádějí.

Rodina je v podstatě mikrosvět (2), vzorová společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, především v interpersonálních vztazích. A to jak v pozitivním, žádoucím smyslu, tak ve smyslu negativním.

Aby byl dítěti zajištěn po všech stránkách optimální vývoj, musí být rodina schopna uspokojit jeho základní potřeby. Na prvním místě jsou to potřeby biologické, které zahrnují řádnou výživu, dostatek tepla, čistotu atd. Jakmile jsou uspokojeny tyto biologické potřeby, přicházejí ke slovu potřeby psychické, tzn. potřeba náležitého přívodu podnětů, potřeba jistoty, vědomí vlastní identity, potřeba otevřené budoucnosti.

S těmito psychickými potřebami souvisí také potřeby sociální, jako je potřeba lásky a bezpečí, potřeba akceptace dítěte takového jaké je, zabezpečení všech možností k rozvinutí jeho schopností atd. Někdy se tyto dvě kategorie slučují a označují se jako **potřeby psychosociální**. Vývojové potřeby jsou aktuální opět až po řádném uspokojení potřeb předešlých a zahrnují motivaci a následné činnosti, kterými se lidský jedinec sám rozvíjí. Je zřejmé, že charakter potřeb se neustále mění s postupujícím vývojem dítěte.

Ještě jeden důležitý fakt by bylo dobré připomenout : „*Vztah dítěte k jeho lidem je dán ne tím, že mu způsobují nějakou příjemnost, ale tím, že mu dávají pocit bezpečí*“. Neexistuje tedy takzvaný „hlas krve“, ale pouze pocit jistoty – to znamená, že rodiče jsou pro dítě ti, kteří se o něj mateřsky a otcovsky starají a uspokojují tak jeho potřeby. V žádném případě se proto nemusí jednat pouze o rodiče. biologické (7)

Přijetí dítěte lidmi v jeho nejbližším sociálním okruhu (rodině) i lidmi v širších společenských kruzích (až po společnost jako celek) je pokládán za jeden z ústředních pojmů klinické dětské psychologie. Jaký je vztah rodiny k dítěti, jakou hodnotu má dítě pro rodiče a další vychovatele, jak dalece pedocentrická je společnost, v níž dítě vyrůstá?

Obecně panuje laická představa o všeobsáhlé, neomylné mateřské lásce, která přijímá dítě jakékoli a za jakýchkoli podmínek – bez výhrad, bezpodmínečně. Zkušenosti se však bohužel s touto představou mnohdy rozcházejí. Ve studii o dětech narozených z nechtěného těhotenství se uvádí škála postojů matky k dítěti od krajního odmítnutí dítěte (matka se dítěte zbavuje vraždou), přes mírnější formy odmítání (matka nepřipustí jeho narození) a podmíněnou akceptaci (že je to např. děvče a ne chlapec) až po přijetí vysloveně kladné a pak i krajně kladné, kdy dítě je tzv. vymodlené nebo kdy bezdětní manželé přijímají za své dítě jiných rodičů, a to třeba i dítě postižené, problematické, nezdravé apod. Nutně si tedy klademe otázku, jakou hodnotu má dítě pro naši současnou společnost. Je zřejmé, že naše společnost je dítěti velmi nakloněna – je nepochybně pedocentrická. Ohrožení dětí vzbuzuje pocit obecného ohrožení, onemocnění dětí je vnímáno s daleko větší úzkostí než totéž onemocnění dospělých (dětská onkologie a ohlas jejích potřeb ve veřejnosti), opatření ve prospěch dětí mají velkou odezvu. Příznačné však je, že motivu dítěte využívá i reklama, že se s emocionálním nábojem obsaženým už v samotné představě dítěte dá nešetřit

obchodovat, dá se ho zneužívat, nechá se jím vydírat atd. Ovšem i tyto skutečnosti zase zpětně potvrzují onu obecně vysokou hodnotu, kterou dítě v naší společnosti má.

Na tomto pozadí se teprve obráží hodnota dítěte v určitém konkrétním společenství, ať už rodinném, či nerodinném. Je pravděpodobné, že postoj rodičů k dítěti, který dnes pokládáme za hostilní či zavrhuující, by ještě ve dvacátých či třicátých letech minulého století byl obecně docela dobře přijatelný (ostatně v některých izolovaných společenstvích je přijatelný dosud). Máme na mysli třeba tvrdé trestání dětí, výprasky, domácí vězení, klečení na hrachu atd. (9)

1.6 Význam dítěte pro rodinu

Celosvětový vývoj směřuje k psychologizaci a emocionalizaci rodinných vztahů. Znamená to, že se důraz klade na uspokojení osobních psychických potřeb dospělého člověka soužitím s dětmi. Ovšem je pravděpodobné, že teprve na určité ekonomické úrovni rodiny se stává dítě pro své rodiče a pro společnost, ve které žijí, hodnotou citovou. Teprve tam, kde neprobíhá denní zápas o přežití, přestává být dítě zátěží. Matka se uvolňuje od hluboce biologicky podmíněných a víceméně instinktivních forem chování vůči dítěti a dospívá k citům vyšším, k zájmu o jeho blaho. Má čas dítě sledovat, může se uplatnit radost z pozorování jeho projevů a pokroků ve vývoji, radost z interakce. Teprve tady je vhodná půda pro to, aby se vytvořila určitá, třeba zatím jen velmi jednoduchá kultura rodinného života, a tím i kulturní formy vztahu k dítěti.

Dítě má pak určitou hodnotu samo o sobě a přináší rodičům to, co dnes nazýváme uspokojením duševních potřeb. Přináší jim stimulaci (která nemá smysl, existuje-li tu zápas o chleba – v tom případě člověka stimuluje prázdný žaludek). Přináší jim nové poznatky a zkušenosti, smysl života, citovou závislost, společenský status, výhled do budoucna. Neznamená to samozřejmě, že by každé dítě bylo stejně ceněno a že by vývoj od dávných dob do dneška postupoval rovnoměrně. I když už dítě nabylo uvedené hodnoty a stalo se součástí kulturní úrovně své společnosti, může tuto hodnotu ztratit v dobách hladu, přírodních i společenských katastrof, jakými jsou války a revoluce, nucené migrace či emigrace apod. Jedno dítě může být přitom takovou hodnotou více a jiné méně.

Otázka zda mít či nemít děti musí být posuzována z hlediska uspokojení základních psychických potřeb:

- Stimulace
- Učení
- Životní jistoty
- Identita
- Otevřená budoucnost

Dítě je velmi pohyblivý, dramatický živel, přináší do života plno vzruchu. Nikdy není nouze o zábavu ani o starosti a úzkosti. S dětmi se rozhodně nenudíme. Bez nich by byl život nudný a prázdný – i manželství by bylo prázdné.

Dítě přináší rodičům poznatky a zkušenosti jinak nezískatelné, umožňuje jejich vnitřní růst. Děti rostou k dospělosti a rodiče s nimi zrají k životní moudrosti; to je něco specificky lidského.

Děti přijímají lásku, ale také ji vracejí. Je tu někdo, kdo je k nám vázán hlubokým, čistým citovým poutem. Nemůže nás opustit, až do stáří budeme mít na koho myslet a bude o nás citově postaráno. Vztah dětí k nám je významnou zárukou naší životní bezpečnosti.

„Mít děti“ zhodnocuje člověka, dává muži i ženě společenskou hodnotu i hodnost. Ve vztahu k dítěti ztrácíme anonymitu a nejsme anonymitou ohroženi, protože nás dítě potřebuje. Jsme normálními lidmi – všichni to musí vidět a uznat.

Otvírá se nám budoucnost – s dětmi se stále na něco těšíme a něčeho se obáváme. V dětech také překonáváme svůj osobní čas, v dětech pokračuje dál do další generace náš biologický vklad a tvořivé dílo naší výchovy. Jsme součástí mohutného proudu vývoje lidského rodu. To jsou důvody, proč mít děti.

A důvody proč děti nemít?

Člověk je dětmi vázán, nemůže si života plně užít. Život s nimi je monotónní a nudný. Zatěžují a ochuzují i manželský život.

Dítě brání získávání jiných poznatků a zkušeností, „uvazuje“ člověka u plotny, u plenek, u školních úkolů. „Nic z toho člověk nemá!“.

Dítě naši potřebu bezpečnosti stále ohrožuje. Budeme mít stále strach, že se mu něco stane, že bude zlobit, že v životě neuspěje, že se dostane na scestí atd. Mít děti znamená

být velmi zranitelný právě v nich. Lze na nás skrze ně vyvolávat nátlak. Jsme jimi vázáni a svázáni.

Děti brání dosažení významných společenských cílů. Dokázali bychom víc, starali bychom se o důležitější věci, měli bychom vyšší společenské postavení. „Mít děti“ nás zařazuje do davu obyčejných lidí s obyčejnými starostmi, uzemňuje nás to.

Děti nám brání, abychom vytvořili takové dílo, které by přetrvalo věky a v němž bychom překonali svůj osobní čas. Jsme upoutáni ke každodenním starostem, jsme vězni současnosti. I naše tvůrčí svoboda je tím omezena. (9)

1.7 Neúplná rodina

Struktura rodiny je dána otcem (otci), matkou (matkami) a nejméně jedním dítětem. Chybí-li jeden ze skupiny rodičů, jedná se o neúplnou rodinu (3)

K neúplnosti rodiny může dojít z mnoha důvodů. Příčinou může být rozvod, úmrtí jednoho z rodičů, apod.

Neexistuje věk, ve kterém by dítě netrpělo rodinným rozvratem. Snad, možná, docela malé dítě do tří let věku. Ale není to vědecky dokázáno. Možná, že rodinným rozvratem trpí i dítě dosud nenarozené. V každém případě je dokázáno, že ještě nenarozené dítě trpí neshodami a dokáže vycítit matčinu náladu. Pokud je budoucí matka neklidná, dítě je také neklidné, pokud je matka v klidu a pohodě, odrazí se to v chování dítěte. Taktéž je dokázáno, že v rodině, kde je klid a pohoda, jsou děti v pohodě. Na rozdíl od rodiny, ve které panuje neustálé napětí a křik jsou děti stále ukřičené. Kolikrát se rodiče diví proč dítě v noci nespí, převážnou část dne propláče a je stále neklidné. Kdyby se zamysleli nad svým chováním v přítomnosti dítěte, brzy by pochopili, proč se jejich dítě takto chová.

Pokud jsou rodinné vztahy tak špatné, že dojde k rozvodu, dochází k velmi závažné chybě ze strany rodičů. Buď jeden z rodičů, v horším případě oba rodiče, požadují od dítěte vyjádření, kterého z nich má raději, s kým chce raději bydlet apod. Úplně nejhorší a zvláště zatěžující je situace, kdy dojde k obrácení rolí a rodič se třeba i malému dítěti svěruje s tím jak je nešťastný a žádá od něj pomoc a pochopení. Dítě je v trvalém stresu a může u něj dojít ke zhoršení školního prospěchu. V důsledku toho dochází k potrestání dítěte, dítě ztrácí o školu zájem, začne chodit za školu. Není výjimkou, když dítě začne trpět psychosomatickými potížemi – např. bolestmi hlavy, břicha, průjmami, zvracením apod. (8)

Ideální stav nastává v případě, že se rodiče mezi sebou dohodnou v naprostém klidu a dítě do svých problémů nezatahují. Vždyť rozvod je přece věcí těch dvou dospělých a dítě by nemělo trpět. V takovémto případě se rodiče v klidu rozejdou a o dítě pečují společně. Bohužel tato situace je velmi výjimečná.

Mnoho rodičů pociťuje velkou nejistotu jak se zachovat, když někdo v rodině zemře. Smrt jako konec života si dítě začíná uvědomovat v době, kdy v něm dozrává schopnost abstrakce. Jinak pokládá dítě své rodiče dlouho za nesmrtelné a je u něj představa, že život smrtí nekončí. Proto je velmi nesprávný přístup dospělých, kteří se brání dítěti sdělit, že někdo z jeho okolí, třeba i jeho rodiče, zemřel. Pro děti je naopak důležité, aby zažily s rodinou její smutek, aby poznaly jak to všechno kolem smrti konkrétně vypadá. Na pohřbu všichni pláčí, pláče i dítě a rodina se semkne k sobě. Pro dítě je to spíše ochrana. Naopak, když se o smrti blízkého dozví až později, tak říká „zastudena“, když z ostatních ten citový náboj vyprchal, když už nikdo nepláče, tak se s tím dítě musí vyrovnat docela samo. Pochopitelně, že mnohem obtížněji. (27)

V posledních letech se často setkáváme s neúplnými rodinami, do nichž vstupuje nový partner, nejčastěji muž, který hraje roli jakéhosi kamaráda, a děti se s rolí otce nesetkávají. Přítomnost nevlastního rodiče se do dětského vnímání promítá velmi variabilně. Nejde v takových případech použít jedno schéma, poněvadž nový příchozí do rodiny nepřichází vždy jenom jako kamarád. Někdy je to neutrální osoba nějakého pána, s nímž se matka častěji stýká. Záleží také, jak se mu v rodině říká, a kolem toho existuje řada rozpaků. Celý fenomén rodin na pokračování je velice závažný jev, jehož důsledky nedovedeme docela dobře dohlédnout. Dlouhodobé výzkumy nám říkají, že něco z toho poznáme teprve až tito rodiče budou rodiči dospívajících dětí, které budou samy zakládat vlastní rodinu. (30)

1.8 Dílčí závěr

Tato kapitola je věnována rodině, vysvětlení pojmů rodina, rodina jako systém, význam rodiny pro dítě, dítěte pro rodinu. Rodina, její založení, velikost i způsob rodinného soužití se vyvíjela. Založení rodiny nebylo ještě v nedávné historii věcí osobní volby, ale byl nutný souhlas vrchnosti. Během vývoje se stalo založení rodiny věcí volby individuální. Se vstupem žen na trh práce se podoba rodiny významně formovala. V dnešní moderní době je řada rodin založena bez potřeby legalizace (uzavření manželství). Tyto rodiny jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb

partnerů, nikoliv aby reprodukovaly populaci nebo jinak přispívaly velkým společenstvím lidí. Stabilita rodiny tedy stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu, děti, vyrůstající ve volném svazku, nejsou žádnou výjimkou – spíše naopak.

Bez ohledu na to, zda partneři žijí ve svazku volném nebo manželském, má rodina pro dítě nezastupitelný význam. Má vliv na rozvoj jeho osobnosti, dítě si vytváří svůj vlastní vnitřní obraz světa podle toho, jak mu rodina a později vychovatelé předkládají realitu. V rodině si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky apod. Jaká bude příští generace, a po ní ty další, je vizitkou především rodiny.

Rodina působí na dítě výchovně, učí dítě sociálním vztahům. Rodina je ta, která dítěti radí a ukazuje, jak se má chovat ve společnosti, jak má reagovat například na nevhodné chování spolužáků. **Dle mého názoru rodina plní úlohu sociálního pedagoga, protože již v rodině dochází k sociálnímu učení, říkáme, že se dítě socializuje.**

2. Role v rodině

2.1 Role rodiny obecně – výchovné postoje rodičů

Každý člověk hraje ve společnosti určitou společenskou roli a chování podle dané role je od něj společností očekáváno. Tak je tomu i v rodině. Od dítěte se očekává, že bude, alespoň do určitého věku, v mnoha ohledech na svých rodičích závislé a bude tedy přijímat jejich péči. Od rodičů se očekává, že mu tuto péči poskytnou, že budou emočně i sociálně zralí, ekonomicky nezávislí atd. Velice důležitou roli však hrají v rodině také prarodiče. V naplňování psychických potřeb dítěte stojí hned za rodiči. Jsou většinou klidnější, vyrovnanější – často oproti přetíženým rodičům představují ostrůvek klidu, stability.

Některé problémy v rodině mohou pramenit právě z toho, že dospělý jedinec není schopen či ochoten svou roli rodiče (prarodiče) plně přijmout a ztotožnit se s ní. Především u nevyzrálých osobností může někdy dojít k takzvanému konfliktu rolí, kdy jedinec není schopen ve svém životě skloubit stále narůstající počet rolí (role rodiče, manžela/manželky, snachy/zetě, zaměstnance atp.), což přirozeně vede k frustraci a má negativní dopad na fungování celé rodiny. (7)

Osobnost rodičů, pokud mají funkci primárních vychovatelů dítěte, rozhodujícím způsobem přispívá k utváření sociálního a emocionálního klimatu v rodině. To je pak nejvlastnějším životním prostředím dítěte.

Osobnost primárního vychovatele má ve vztahu k dítěti určitou projevovanou, jednající složku; jde o výchovné postoje a z nich plynoucí výchovné chování. Výchovné postoje k dítěti se tvoří ve složitém vývojovém procesu, souvisejícím s celým vývojem osobnosti vychovatele. V jejich utváření spolupůsobí vlastní zkušenosti z dětství, vztah k vlastním rodičům a ostatním vychovatelům, dosavadní citový a psychosociální vývoj, inteligence a vzdělání, osobní systém hodnot a ideálů, ale i všechny konflikty, napětí, úzkosti, jimiž ve svém vztahu k dítěti vychovatel prochází. Nesprávné postoje rodičů v citovém vztahu k dítěti mohou být kladné nebo záporné. Do kladné skupiny patří výchova rozmazlující, hyperprotektivní, perfekcionista, protekční apod. Do záporné skupiny spadají takové postoje a praktiky, jako je zavrhování dítěte, lhostejnost k němu, zanedbávající výchova apod.

Druhy výchovy jsou shrnuty v přehledné tabulce příloha 1 :

- **Výchova zavrhuje** – setkáváme se s ní častěji ve skryté než ve zjevné formě. K nevraživým postojům vůči dítěti dochází nejčastěji tehdy, když dítě již svou

pouhou existencí připomíná jednomu nebo oběma rodičům nějaký životní nezdár, hluboké zklamání, otřes či jinou životní nepříjemnost (nechtěné děti, děti neprovdaných matek) nebo když pro své tělesné či duševní nedostatky nespĺňuje očekávání a ideály rodičů. Dítě je pak často vědomě nebo i neuvědoměle trestáno, omezováno, utlačováno a zaháněno do postoje vzdoru a protestu, nebo do pasivity a rezignace.

- **Výchova zanedbávající** – zanedbávání dítě se opět děje častěji ve formě skryté než zjevné, přičemž míra zanedbávání má rozsah od lehkého a výběrového (tj. jen v některých vývojových potřebách dítěte) až po velmi hrubé a celkové. Musíme také počítat s vážnou zanedbaností dětí v rodinách žijících na nízké socioekonomické úrovni, v rodinách negramotných rodičů, přistěhovalců či hostujících dělníků z jiných kulturních oblastí apod. Zřídka jsou dnes děti v rodině přetěžovány nadměrnými pracovními úkoly, častěji však bývají ponechány samy sobě. Zvykají si na „volný život“, školu přijímají nejvýš jako nutné zlo, jemuž hledí pokud možno uniknout (zpravidla se zdarem). Nevytvoří si vědomí povinnosti. V rodinách, které jsou navíc zatíženy asociálností a stojí v otevřeném konfliktu s normami společnosti, je výchovná situace dítěte zhoršována i nevhodným osobním příkladem dospělých. Kromě toho dochází v těchto rodinách často k vnitřnímu rozvratu, což uvádí dítě do dalších citových konfliktů a otřesů. Školní prospěch zanedbaných dětí bývá celkově rovnoměrně snížen, takže může budít klamný dojem, jako by šlo o následky sníženého nadání. V takové rodině bývá obvykle třeba zásahu orgánu péče o dítě nebo zavedení trvalého dohledu nad rodinným prostředím, někdy ovšem i zásahu soudu. V krajním případě je možné na podkladě soudního usnesení umístit děti v náhradní rodinné péči nebo mimorodinné péči. Zpravidla mají přednost zařízení mimorodinné výchovy (dětské domovy), neboť jde nejčastěji už o děti starší a nepředpokládá se, že by jejich pobyt mimo rodinu byl trvalý. Děti, přicházející z asociálního rodinného prostředí, se obvykle v těchto zařízeních dobře adaptují, jejich školní prospěch se zlepšuje.
- **Výchova rozmazlující** – rodiče (případně jiní rodinní vychovatelé) na dítěti až nezdravě citově lpějí, zbožňují je, jsou nadšeni každým jeho přirozeným projevem. Chtějí vědomě nebo podvědomě, aby zůstalo stále takto dětsky roztomilé, což současně znamená trvale „malé“, nedospělé, citově na nich závislé. Ze strachu, aby se jim dítě neodcizilo a nezkazilo, mu nedovolují postupně se osamostatňovat. Ve snaze upoutat je k sobě nekladou na ně nároky, odstraňují mu z cesty všechny překážky, podřizují se jeho přáním a náladám,

posluhují mu. Je přirozené, že u dítěte brzy ztrácí autoritu, přitom mu však nedodávají dost jistoty a sebedůvěry pro náročné soužití s jinými dětmi a dospělými.

- **Výchova příliš úzkostná a příliš protektivní** – rodiče rovněž na dítěti nezdravě lpějí, ale ze strachu, aby si neublížilo; příliš je ochraňují, brání mu v činnostech, které se zdají být nebezpečné, zbavují je vlastní iniciativy a neurotizují je neustálým omezováním jeho aktivity. Dítě je vlastně ve stavu permanentní frustrace či subfrustrace základní psychické potřeby aktivity, volnosti, poznávání a stimulace získávané vlastní iniciativou. Podle temperamentu a životních okolností se snaží pak tuto situaci překonat, nebo z ní uniknout. Děje se tak aktivním protestem, agresivním chováním vůči láskyplným omezovatelům (ale mnohdy i agresivitou zaměřenou, tj. vůči komukoli), snahou kompenzovat domácí omezování zvýšenou aktivitou mimo dohled a dosah rodičů, vlichotit se nebo „vkoupit se“ do různých kolektivů a part (čím jsou party navenek výbojnější, tím jsou pro tyto děti přitažlivější). Některé děti reagují naopak spíše útlumem aktivity a pasivním podřízením. U těchto dětí, které se navenek jeví jako „hodné“ a nenápadné, dochází k obtížím až ve středním a starším školním věku, kdy se nedovedou zapojit do kolektivu, přizpůsobit se novým situacím, bojí se něco samostatně podnikat, trpí ústrky ostatních dětí. Spadají sem často „obětní beránci“ zdánlivě nesmyslné šikany, kteří svým způsobem provokují agresivní tendence některých jedinců ve skupinách dětí a mladistvých, a to nezřídka právě těch, kteří spadají do kategorie dětí s příliš úzkostnou výchovou a kteří aktivně a ovšem sociálně scestně překonávají frustraci nebo i deprivaci základních psychických potřeb. Jsou některé skupiny vychovatelů, kteří mají k hyperprotektivě větší sklon; rodiče věkově starší, prarodiče, rodiče dětí tzv. vymodlených, rodiče, kterým jedno dítě zemřelo, a ovšem všichni lidé konstitučně úzkostní.
- **Výchova s přepjatou snahou o dokonalost dítěte (perfekcionismus)** – rodiče se přepjatě snaží, aby dítě bylo co nejdokonalejší ve všem, nebo aspoň v oboru, který má z jejich hlediska zvláštní hodnotu. Vidina úspěchu jim nedovoluje realisticky hodnotit možnosti dítěte. Často přenášejí na dítě svou neuspokojenou touhu po určitých hodnotách, kterých se jim v životě nepodařilo (zpravidla vlastní vinou, i když to všelijak zastírají) dosáhnout a kterých by nyní mělo dítě dosáhnout za ně. Dítě se tak stává nástrojem kompenzace jejich vlastní neuspokojenosti. Výsledkem bývá přetěžování dítěte a přílišná stimulace (někdy celková, někdy jednostranná), jež vede opět k různým jeho obranným postojům.

Mezi rodiči nezřídka odhalíme „patologii třetí generace“; některý z rodičů dítěte byl kdysi vůči svým rodičům v podobné situaci, v jaké je jejich dítě vůči nim.

- **Výchova protekční** – rodiče se rovněž snaží, aby dítě dosáhlo těch hodnot, které pokládají pro život za výhodné a významné. Záleží jim však jen na těchto hodnotách a nikoli na způsobu, jakým se jich dosáhne. Nejde jim o to, aby bylo dítě dokonalé (jako v předchozím případě), ale aby se dostalo tam, kde je chtějí mít. Dítěti ve všem pomáhají, pracují za ně, zařizují všechno za ně, odklízí mu z cesty překážky. Vyžadují, aby se i všichni ostatní podřídili tomuto jejich hlavnímu zájmu. Demokratická představa o stejných právech a povinnostech je jim cizí, zvláště pokud jde o jejich dítě. Opět najdeme mezi rodiči některé skupiny, které mají k takovým postojům blíže než ostatní; rodiče neuspokojení ve své životní kariéře, rodiče starší (kterým se zdá, že už nemají dost času, aby zajistili budoucnost dítěte) a někdy i rodiče dětí jakkoli postižených (kompenzují svou úzkost a pocity viny nerealistickou hyperaktivitou ve „prospěch“ dítěte).(10)

2.2 Mateřská role

Jestliže hovoříme o postavení ženy v rodině a ve společnosti vůbec, nelze vynechat jedno (zatím jediné) období v historii, během něž měla žena výsadní postavení. Toto období dějin se nazývá matriarchát – vláda matky, respektive vláda ženy.

Žena v té době získala postavení, jaké v pozdějších společnostech nemělo obdoby. Žena a potažmo matka se totiž stala skutečnou vládkyní svého rodu. Tato její role byla dokonce silnější než role muže v patriarchátu. Společnost, v níž vládla žena, se ovšem od společnosti patriarchální velmi odlišovala. Tato odlišnost nepramenila pouze ze skutečnosti, že žena zaujímala výsadní postavení; byla hlubšího a zásadnějšího rázu a nakonec, s tím jak se matriarchální společnost vyvíjela, se také stala příčinou jejího pádu.

Matka zde byla skutečnou hlavou „rodiny“, čímž bylo podmíněno právo mateřské, od kterého se uplatňovaly jak nároky na příslušnost k rodině, tak právo dědičné. Tento vztah je patrný také v tom, že se v té době hovořilo o mateřství místo o otcovství, o matce rodiny místo o otci rodiny a podobně. Žena v té době platila za nedotknutelnou. Vražda ženy-matky byla nejhorším zločinem a jeho spáchání bylo důvodem ke krevní mstě.

Změny ve společnosti přinesl vývoj hospodářství. Se vzrůstající vyspělostí vědomostí a techniky rostly nároky společnosti, tím vznikla potřeba specializace. Došlo

k dělbě práce. Rybolov, chov dobytka a lov zvěře, to vše vyžadovalo zvláštní vědomosti a úzkou specializaci, kterou prokazatelně lépe obsáhli muži. Bylo potřeba vytvořit si nástroje potřebné k jejich činnosti, se vznikem zemědělství se tato situace ještě prohloubila. Přestože se muž stal v důsledku své činnosti vlastníkem stád, nástrojů, půdy, zbraní a později i peněz, nemohl se svým majetkem volně nakládat.

Dalším problémem bylo zamezení dědění v otcovské linii, pokrevní děti zemřelého otce neměly šanci získat jeho majetek. Tento stav nebyl pochopitelně udržitelný, postupem času vznikla nová autonomní sociální skupina – párová rodina. Tato sociální skupina byla založena na soukromém majetku a dědictví přecházelo v mužské linii, neboť muž byl prvopočátečním tvůrcem majetku. Mateřské právo zaniklo a vzniklo právo otcovské.

Nastal patriarchát. (32)

A jaká je role matky dnes? Žena jako matka to vůbec nemá jednoduché. Očekává se od ní, že bude vzornou matkou a manželkou, která bude mít vždy dobrou náladu, bude svým dětem rádkyní a učitelkou, svému manželovi příjemnou společnicí, skvělou kuchařkou, výkonnou uklízečkou (pokud ho nebude rušit vrčícím vysavačem). Na druhé straně má žena většinou zaměstnání, ve kterém se od ní očekává bezchybné plnění pracovních povinností, pokud možno podle potřeb zaměstnavatele a bez ohledu na pracovní dobu.

Jak vypadá takový jeden všední den obyčejné pracující ženy a matky? Ráno vstane mezi čtvrtou a pátou hodinou - záleží na tom, zda je v rodině psí miláček, kterého je třeba vyvenčit. Běží do práce, kam se dopraví veřejnou dopravou. V práci stráví přibližně do 16 hodin, doběhne na autobus, potom nakoupit do nějakého supermarketu, vyzvednout děti ve školce případně družině a hurá domů. Doma uklidí nákup, postaví se k plotně a zároveň se věnuje dětem. Buď jim vypráví pohádku nebo s nimi dělá domácí úkoly. V případě hezkého počasí jde s dětmi na pískoviště, do parku nebo jen tak na procházku. Příprava večere se tedy odloží. Mezitím sleduje čas, aby všechno stihla ještě než se vrátí manžel z práce. Také je potřeba vykoupat děti, přečíst pohádku na dobrou noc a hezky je uložit. Nesmí se ovšem zapomenout na různé drobnosti jako je například příprava aktovky do školy, případně čistého oblečení do školky, vyslechnout dětské zážitky, pofoukat bolístky (i ty na duši). Když jsou děti uložené, ještě zbývá trošku „poklidit“, upravit se a s úsměvem čekat na manžela, který se vrací z práce.

Samozřejmě to takto nefunguje v každé rodině. Jsou rodiny, kde se nerozlišuje „ženská a mužská“ práce, ale manželé se o chod domácnosti podělí rovným dílem. Třeba tak, že na nákup se jezdí autem tak asi jednou týdně, manžel umyje po večeři

nádobí, případně jde s dětmi ven aby žena mohla v klidu připravit večeři nebo s dětmi udělá domácí úkoly, jindy je tomu naopak.

2.3 Otcovská role

Je zřejmé, že v současné společnosti je stále více dětí vychováváno pouze matkami. Při rozvodovém řízení soud ve většině případů svěří dítě nebo děti do péče matce, spousta dětí se rodí mimo manželství. Role otce postupně ztrácí na významu, přesto se odborníci shodují na tom, že otec má v rodině nezastupitelné místo a jeho přínos pro zdravý vývoj dítěte je neoddiskutovatelný. V 70. letech minulého století byly iniciovány výzkumy, které přinesly zjištění, že **„otec je významný, nejen když jsou děti starší, nýbrž i v raných letech“**

Význam otce v rodině se měnil v souvislosti se společenským vývojem. V antickém Římě měli otcové téměř absolutní moc nad svými dětmi, mohli je prodat do otroctví nebo je dokonce zabít. Práva matek prakticky neexistovala. Pokud došlo k rozvodu, přešla péče o dítě automaticky na otce.

I v pozdějších obdobích měl otec zodpovědnost za dítě větší než matka a téměř ve všech případech rozvodu bylo dítě svěřováno otcovi. V průběhu 19. století však již přichází první pomalé změny. V důsledku ekonomického rozvoje došlo k oddělení pracovního a domácího prostředí. Muži, jako živitelé rodin, opouštěli domovy a trávili mnohem více času v práci. Zodpovědnost za děti přecházela na matky. I soudy začaly omezovat téměř absolutní právo otce na svěření dítěte po rozvodu. Otcové si udržovali svůj formální statut hlav rodiny, ale role vychovatelů dětí připadala stále více matkám. Stoupala tendence mužů hledat smysl svého mužství mimo domov, pro jejich sebeurčení byly důležitější individuální ambice a úspěch. Otcovství se stalo méně důležitou sociální rolí.

Tradiční pojetí otcovství zahrnovalo čtyři hlavní role. Otec byl nenahraditelným ochráncem a pečovatelem, vychovával a předával svým dětem morální zásady, byl hlavou rodiny a jejím živitelem. Všechny tyto role ztratily v průběhu posledních dvou století na důležitosti. Otcové ztráceli autoritu a prestiž v širší společnosti a otcovství jako takové ztrácelo na vážnosti.

Na počátku 20. století se již matkám svěřovaly děti jakéhokoli věku do trvalé péče. Preference otců byla tedy nahrazena téměř bezvýhradnou preferencí matek. Tento postoj společnosti byl ještě upevněn stále populárnější teorií, která kladla velký důraz na přínos matky k psychické pohodě dítěte. (23)

Usuzovalo se, že vztah mezi matkou a dítětem je výjimečný, daleko intimnější a důležitější než vztah dítěte s otcem a že pouze matka dokáže správně reagovat na potřeby dítěte. Vznikl tzv. kult mateřství, který s sebou mimo nekritické víry v mateřské instinkty přinesl podceňování významu otce pro vývoj dítěte.

Současní muži 21. století si však začínají důležitost své role čím dál víc uvědomovat – jsou aktivnější a více se angažují ve výchově a péči o dítě. Donedávna neslýchaným jevem byla takzvaná otcovská dovolená, kterou dnes považujeme za plnohodnotnou alternativu mateřské dovolené. Soudci v rozvodovém řízení přece jenom častěji zvažují i možnost svěřením dítěte do péče otce. Také výchovné aktivity otců jsou jiné povahy než dříve, kdy přistupovali k výchově více z mocenské pozice. Nyní jsou otcové spíše partnery svého dítěte, snad jsou i citově angažovanější a jsou přímou součástí života dítěte, ne jen vnější autoritou.

2.4 Role prarodičů

Náš zákon o rodině uznává pouze rodinu dvougenerační. Rodiče mají zákonný vztah ke svým dětem a děti k nim. Prarodiče však ke svým vnukům už zákonný vztah nemají, a v tomto smyslu tedy do rodiny nepatří. Fakticky a psychologicky ovšem do rodiny patří a jsou v ní velice významným činitelem, který nemůžeme pominout. Navíc je to činitel osobitý, s velmi pestrou paletou vztahů. Je zralost pro školu, pro rodičovství a je i zralost pro prarodičovství. Znamená připravenost přijmout fázi života „opět jen ve dvou“ – vlastní děti se osamostatnily, odešly z domova, založily si vlastní rodinu. Velkou úlohou prarodičů je mladé rodiny svých dětí se sympatiemi přijímat, podporovat je a přispívat k jejich harmonickým vztahům. Nezralost pak znamená nepřipravenost k přijetí uvedené životní role a všeho toho, co z ní vyplývá. (11)

Úloha prarodičů se trochu mění s dobou. Kdysi bývalo běžné, že u nich vnoučata trávila část prázdnin a někdy dokonce celé jarní nebo letní prázdniny. Dnes je všechno trochu jinak. Babičky i dědové bývají podstatně mladší a většinou ještě zaměstnáni. Jedno však zůstalo. Většina dětí se k nim těší. Nejspíš proto, že u nich nacházejí to, co je pro ně doma mnohem vzácnější – klid, pohodu a větší volnost.

Zdravá role prarodičů :

- ✘ Prarodiče mají čas na starosti vnoučat
- ✘ Skoro do ničeho je nenutí a dokonce i na televizi je nechají koukat déle
- ✘ Děti si k nim odcházejí odpočinout od rodičů a svých povinností

✧ Děda s babičkou si jich často užívají víc než vlastních dětí

✧ Prarodiče už vědí, co stojí za rozčilování a co ne

Někteří otcové a matky to ale takhle nechápou. Naopak. Vyčítají dědečkovi a babičce, že děti rozmazlují a kazí. Někdy mezi nimi dokonce dojde ke konfliktu. Řada rodičů se pak návštěvy u prarodičů snaží zamezit nebo zakázat. Když prarodiče ztratí kontakt s vnoučaty, přijdou o spousty hezkých zážitků nejen děti, ale i děda s babičkou.

Záludné je, když babička s dědou začnou nahrazovat rodiče, kteří tráví příliš mnoho času v práci. Některé matky si nedovedou představit chod domácnosti bez jejich pomoci. Často na prarodiče přenášejí své úkoly nebo povinnosti. Některé věci má ale dítě zažívat se svými rodiči. Jiný výchovný styl prarodičů přestává být příjemným oddechem nebo zpestřením, které je možné tolerovat, prarodiče neúměrně začínají zasahovat do chodu rodiny. Stoupá riziko střetu různých generačních názorů.

I když to prarodiče vždycky myslí dobře, mohou mít problémy porozumět moderní péči o dítě nebo potřebám současné maminky. Vždyť od dob, kdy vychovávali svoje vlastní děti se toho hodně změnilo. Například doporučení pro výživu kojenců se výrazně lišila a kočárky, dětské sedačky a ostatní dětské vybavení nebyly tak nápadité a funkční. Pokud se nebude o potřebách a požadavcích s novopečenými prarodiči mluvit, nebudou vědět, jaká očekávání mladá rodina má. Budou-li rozumní a vstřícní, přání přijmou a budou je respektovat. Pokud k tomu nedojde, musí jim mladí rodiče pomoci jejich novou roli babičky a dědečka přijmout. Jakkoliv obtížné to může být, budou si muset na své děti v roli rodičů prostě zvyknout. Je třeba, aby si mladá rodina pevně stála za svým názorem a jasně dala najevo, kdo je tady vychovatelem. Jsou to rodiče, kdo dítěti vytváří pravidla. Oni rozhodují o tom, jakým způsobem se o ně bude pečovat. Potom, co novopečení rodiče docílí respektu u svých rodičů, měli by jim také naslouchat. Bez ohledu na to, za jakých okolností se k nim jejich rada dostane, prarodiče dokážou většinou poradit dobře.

Pomoc prarodičů by ovšem měla zůstat skutečně jen pomocí. Přesněji řečeno musí být pouhým doplňkem. Stejně jako by chvíle s vnoučaty měly zůstat především potěšením a zábavou, kterou nebude narušovat přemíra povinností a starostí. Třeba s úkoly a s přípravou do školy. (28)

2.5 Dílčí závěr

Tato část práce je věnována výchovným postojům rodičů, typům výchovy a jednotlivým rolím v rodině. Každý člověk zastává ve společnosti určitou roli a očekává se od něj, že se bude podle této role chovat. Již dítě v tom nejujtější věku se učí rolím. A je to právě rodina, která ho na jeho budoucí role připravuje. Se vstupem do školy – ať mateřské nebo základní – přebírá roli školáka a kamaráda nebo spolužáka. Během vývoje role přibývají a v dospělém věku přichází role rodiče a prarodiče. V každé roli v lidském životě se od člověka očekává něco jiného. Od ženy třeba to, že se bude o rodinu starat s citem a láskou, bude dítěti citovou oporou. Od muže se očekává, že bude dítěti spíše partnerem a autoritou. U prarodičů zase děti většinou nacházejí více tolerance, klid a pohodu, protože na rozdíl od rodičů vědí, co stojí za rozčilování a co ne. Hůře jsou na tom ovšem s časem, protože většina prarodičů je ještě v produktivním věku a tedy zaměstnaná. Pokud mají na vnoučata čas, snaží se jim maximálně věnovat. Ovšem každé roli se člověk učí postupně a ne každý se s ní vyrovnává stejně. Některé problémy v rodině mohou pramenit právě z toho, že dospělý jedinec není schopen svou roli plně přijmout. Především u nevyzrálých osobností může někdy dojít k takzvanému konfliktu rolí.

Pokud je osobnost dostatečně zralá a plní správně svou roli, to znamená, že se chová tak, jak se od ní očekává, plní současně i roli sociálního pedagoga. Dítě vychovává, vede, pomáhá mu a učí ho žít s ostatními lidmi.

3. Negativní vlivy v rodině

3.1 Základní rozdělení negativních vlivů

Soužití se závislým jedincem vnáší do systému rodiny a jeho funkcí mnoho negativních jevů.(29) Nejvíce diskutovaným problémem je závislost v rodinném soužití.

Závislost je stav osoby, která podléhá jiné osobě nebo nějaké věci. Závislost dělíme na **psychickou** (tj. naléhavá touha obnovit konzumaci toxické látky) a **fyzickou** (tj. stav adaptace, jehož důsledkem jsou závažné poruchy při odnětí návykové látky).

Rozeznáváme různé typy závislostí, uveďme alespoň některé:

- **Drogová závislost** = nejrozšířenější závislost
- **Závislost na alkoholu** = legalizovaná a tolerovaná závislost, je průchozí drogou v závislostní kariéře dětí a mladistvých
- **Tabakismus** = legalizovaná a tolerovaná závislost, je průchozí drogou v závislostní kariéře dětí a mladistvých
- **Závislost na hracích automatech** = v posledních pěti letech zaznamenává nejprudší nárůst ve sledované populaci (dětí a mladistvých)
- **Závislost na počítačích**
- **Závislost na televizi**
- **Závislost na pornografii**
- **Závislost na nakupování**

Jednání pod vlivem návykové látky znemožňuje normální, přirozenou komunikaci intoxikovaného jedince s ostatními členy domácnosti, nedovoluje mu pružné a tvůrčí rozhodování. Návykové látky ovšem negativně ovlivňují rodinu také v době, kdy jsou všichni střízliví, zkrsluje správnou představu rodičovské role a narušuje tak identifikaci dítěte s odpovídajícím rodičovským modelem.

Velký díl odpovědnosti za narůstající problémy s alkoholem a s jinými drogami mají podle materiálů světové zdravotnické organizace socioekonomické změny, kterými mnohé rodiny procházejí. Stále více lidí v takových situacích sahá po uklidňujících lécích nebo po alkoholu. V naší zemi je tímto rizikovým faktorem nejčastěji nezaměstnanost.

Závislost na návykové látce je problém, který se většina rodin snaží před okolním světem utajit, avšak dostane-li se na veřejnost, řeší tuto situaci nejčastěji rozvodem. Ženy podle statistik setrvávají 10krát častěji po boku svého závislého manžela než manželé po boku svých závislých žen. Je zarážející, že při rozvodech i závislé ženy získávají do péče děti 10krát častěji v porovnání s muži.

Závislost jednoho z rodičů nemusí vždy negativně ovlivňovat fungování rodiny, avšak v takovém případě je zapotřebí, aby druhý rodič byl dostatečně silnou osobností a dokázal udržet chod domácnosti a vychovávat děti. Bohužel rodin, které jsou schopny tento problém úspěšně řešit, je velmi málo. (5)

3.2 Poruchy rodiny

Poruchou rodiny se rozumí taková situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou. Jinak řečeno jde o selhání některého člena nebo členů rodiny, jež se projevuje v nedostatečném plnění některých nebo všech základních rodinných funkcí. (2)

Hlavní příčiny rodinných poruch se dělí na :

- **Objektivní** – na vůli rodičů nezávislé – nezaměstnanost, hladomor, válka, invalidita, nemoc, úmrtí
- **Subjektivní** – na vůli rodičů závislé – neochota pečovat o dítě, neochota přijmout společenské normy, nezralost, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi
- **Smíšené**

Pro profesionály, pracující s dětmi (pediatři, pedopsychiatři, pedopsychologové), je z mnoha důvodů informace o funkčnosti rodiny vyšetřovaného dítěte nesmírně cenná. Jiří Dunovský pro tyto účely vypracoval **Dotazník funkčnosti rodiny**, který se opírá o hodnocení osmi diagnostických kritérií : složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně ekonomická situace (vycházející z věku, z rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), osobnost rodičů (jejich zdravotní i psychický stav

a úroveň jejich společenské adaptace), osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě.

Dotazník se vyhodnocuje pro každé dítě zvlášť, a to vždy pro aktuální rodinu. Jeho opakované užití umožňuje hodnotit vývoj situace ve sledované rodině včetně účinnosti terapeutických a rehabilitačních aktivit. Dnes je používán nejen pro výzkumné účely, ale i v praxi. Byl začleněn i do nového systému preventivních prohlídek v pediatrii jako diagnostický nástroj dětského lékaře.

Na základě výsledků Dotazníku funkčnosti rodiny byly jeho autorem definovány čtyři typy rodin :

- **Funkční rodina** – v ní je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci valná většina, až 85%.
- **Problémová rodina** – rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí znamenají tyto rodiny potřebu zvýšené pozornosti a sledování. Problémových rodin se v populaci vyskytuje okolo 12-13%.
- **Dysfunkční rodina** – je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama, a je proto nutno učinit řadu opatření zvenčí, známých pod pojmem sanace rodiny. Toto pásmo je svízelnější, protože jde o to, kam až podporovat takovou rodinu a od kdy se postavit v zájmu dítěte proti ní (např. zbavením rodičovských práv). Takové rodiny tvoří asi 2%.
- **Afunkční rodina** – poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná; jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní, popř. není-li to možné, tak jinam. V populaci se vyskytuje asi 0,5% takových rodin.

3.3 Přehnaná přísnost rodičů

Výchova dítěte není v žádném případě jednoduchá věc, kterou automaticky zvládne každý rodič. Je to dovednost, ke které ti šťastnější mají přirozené vlohy a ti ostatní se jí musí naučit. Rodinní terapeuti tvrdí, že rodiče potřebují dvě základní schopnosti : ***umět být ke svému dítěti laskaví a zároveň přísní.*** Rodič musí umět ve správnou chvíli aktivovat v dostatečné míře obě tyto vlastnosti tak, aby děti dostaly všechno, co potřebují ke zdárnému vývoji. Biddulph (1) pro ně používá označení láska něžná a láska přísná. Něžná láska je podle něj schopnost chovat se uvolněně, srdečně, laskavě. Přísná láska je schopnost chovat se k dětem sice laskavě, ale přísně : jsou stanovena jasná pravidla a rodiče by měli trvat na jejich dodržování, aniž by se rozzlobili nebo ustoupili. To znamená rozhodné chování s láskyplným úmyslem – nikoliv chování přísné a chladné! Dobří rodiče jsou na své děti často přísní, protože je mají rádi, mnohdy jsou totiž jejich zásahy spojeny s bezpečností – „Mám tě rád, a proto ti nedovolím běhat po ulici.“ Jindy s úctou k ostatním – „Nepůjdeš si hrát dříve, dokud se Aniče neomluvíš za své surové chování!“

Ožehavým tématem ve výchově dětí jsou odměny a tresty. Jak trefně podotýká profesor Matějček, výchova bez odměn a trestů by asi nebyla výchovou, ale pouhým chovem. Někteří rodiče se však nepídí po tom, jak své dítě chválit a odměňovat, ale jak jej co nejúčinněji potrestat. Vždyť: „Kdo syna svého miluje, holí nešetří!“ Je třeba si uvědomit, že mnohem více než tresty fyzické dokáže děti zraňovat psychické deptání. Někdy až zamrazí když se dočteme o způsobu trestání, které navíc podle rodičů ani trestem není – vždyť se dítěte ani nedotknou, ale jen jej zavírají do temného sklepa....!(12)

Nejúčinnější formou odměny je pochvala. Děti od rodičů potřebují slyšet dvě věci. První z nich je bezpodmínečná chvála – například. „Mám tě rád, protože jsi.“ Děti si tuto lásku nemusí zasloužit a nemohou ji také nikdy ztratit. Druhou věcí je podmíněčná chvála: „Líbí se mi to, co děláš.“ Nebo: „Líbilo se mi, jak ses postaral o sestřičku, když jsem šla nakoupit.“atd.

Stejně tak bez obav mohou rodiče dětem říci, co se jim nelíbí, jen když je při tom slovně nenapadnou. Mnohem vhodnější je říci: „Ty hračky sis moc pěkně neposbíral – pořád je jich spousta na zemi“, než „Ty jsi tak nemožně líný!“ Někdy se rodiče musí nejprve naučit vidět to, co je na dětech dobré, aby to pak mohli zdůrazňovat. Neboť pokud vyhledávají a stále opakují jen to, co je negativní, dočkají se toho, že mrzutostí bude stále přibývat.

Doslova neštěstím jsou pro dítě přemrštěné nároky jeho rodičů, které mnohdy nejsou ničím jiným než snahou vynahradit si tak svou vlastní neschopnost nebo neúspěch,

případně uskutečnit tak vlastní nesplněná přání a tužby. Ohánějí se sice tím, že jednají v nejvyšším zájmu dítěte, ale dítě ve skutečnosti cítí, že to tak není, podvědomě se začne bránit.

Změnit smýšlení rodičů je velmi těžké, někdy je nutná rodinná psychoterapie.

3.4 Týrání dětí

Na světě žije spousta dětí. Většina z nich je veselá, šťastně si hraje a na něco hezkého se těší. Vědí, že se mohou s důvěrou obrátit na své rodiče, kteří pro ně představují bezpečné útočiště. Mezi nimi jsou však i děti, které tak šťastné nejsou. Mají pocit, že je nikdo nemá rád, cítí se opuštěné a připadá jim, že jsou svým rodičům spíš na obtíž. Jsou zvyklé na křik a bití, mívají modřiny. Když se jim něco nepovede, jsou vyděšené a mají strach, že bude následovat krutý trest, výčitky, nadávky a obviňování. Takové děti jsou týrané.

Týrání je opakované a úmyslné ubližování dítěti dospělým. Ubližovat dítěti mohou rodiče, ale i jiní dospělí z rodiny nebo nejbližšího okolí dítěte. Rozlišujeme týrání fyzické (tělesné) a psychické (citové).

Fyzické týrání zahrnuje strkání, třesení, fackování, bití rukou nebo předměty, například vařečkou, páskem apod., kopání, rány pěstí, pálení, řezání, opaření, škracení, dušení, kousání, přivazování k něčemu, svazování nebo nepodávání jídla.

Tělesné týrání může způsobit zranění, například modřiny, pohmožděniny, popáleniny, jizvy, zlomeniny, vytrhávání vlasů, vyražení zubů, poranění očí, natržení uší, poranění vnitřních orgánů nebo poškození mozku. V nejvážnějších případech vede ke smrti.

Psychické týrání mívá nejčastěji tyto formy: slovní útoky na sebevědomí dítěte, jeho opakované ponižování nebo odmítání. Také vystavování závažným rodinným konfliktům může způsobit psychická traumata, která mají spolu s útoky na sebevědomí dítěte nepříznivý vliv na citový vývoj a chování dítěte.

Psychické týrání zahrnuje nadávky, vyhrožování, vyčítání, ignorování dítěte nebo jeho odmítání, násilnou izolaci (zavírání), nepřiměřené kontroly, nucení k rozhodování ve věcech, kterým plně nerozumí (což pak může vyvolat pocit viny), využívání dítěte pro vlastní prospěch nebo proti druhému rodiči, učení názorům a chování odporujícím zákonům, náhlou separaci od jednoho z rodičů, vystavování starostem o rodiče při domácím násilí probíhajícím mezi rodiči apod. (18)

3.5 Nezájem rodičů

Nezájem rodičů může pramenit z nepřijetí dítěte. Rodiče nejsou schopni přijmout dítě z různých důvodů. Důvody nepřijetí mohou být jednak na straně rodičů, jednak na straně dítěte.

Některé důvody na straně rodičů:

- rodiče jsou příliš mladí, sami se nacházejí teprve na prahu dospělosti a nedokáží se pro dítě obětovat, dítě je pro ně přítěží.
- nechtěné dítě
- nevlastní dítě
- duševní porucha

Důvody na straně dítěte:

- handicap (nemusí se nutně jednat o těžké postižení, naopak mnohem častěji bývá důvodem nepřijetí lehčí deficit, např. ADHD = porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou, starší název LMD – lehká mozková dysfunkce, či specifické poruchy učení, jako jsou dyslexie nebo dysgrafie), dalším důvodem může být
- temperament dítěte.

Co se týče temperamentu dítěte, badatelé Thomas, Chessová a Birch rozlišili a popsali tři základní temperamentové typy:

- ★ **typ snadno vychovatelného dítěte** – pozitivní emoční ladění, pravidelný biorytmus, mírná intenzita reakcí na vnější podněty, přizpůsobivost a pozitivní přístup k novým situacím
- ★ **typ obtížně vychovatelného dítěte** – záporné (mrzuté) citové ladění, nepravidelný rytmus fyziologických funkcí, vysoká intenzita reakcí na vnější podněty, pomalé přizpůsobování změnám v zevním prostředí, případně tendence vyhybat se novým, nezvyklým podnětům

- ★ *typ pomalého dítěte* – přesněji pomalu se přizpůsobující dítě, pasivní, nízká úroveň celkové aktivity, sklon vyhýbat se situacím s novými podněty, pomalá přizpůsobivost, slabé reakce na nepříjemné podněty, mírně negativní (mrzuté) citové ladění

3.6 Nepochopení rodičů

Stížnosti na nepochopení rodičů jsou nejčastěji v období puberty a dospívání. Je to pochopitelné – začátek dospívání býval tradičně hodnocen jako zvýšené konfliktní období mezi rodiči a dětmi. Někdy se také hovořilo o takzvaném generačním konfliktu. Jeho podstata byla vysvětlována tím, že dospívání synů a dcer přichází v období života rodičů, které bývá, podobně jako adolescence, označováno jako kritické; nástup vlastního stárnutí, bilancování dosavadního života a svým způsobem již omezená a determinovaná osobní životní perspektiva – to vše je zasahuje v okamžiku, kdy jejich děti mají takřkajíc ještě vše před sebou a často se toho příliš vehementně dožadují.

Dnes se však odborníci na tuto problematiku dívají jinak. Zdroj nedorozumění vidí spíš v tom, že si rodiče dospívajících začínají uvědomovat, že končí fáze direktivního a relativně snadného vedení a že jejich přímý vliv na to, co jejich syn či dcera dělá, klesá. Prožívají strach, zda dali svému dítěti do života správný základ, a někdy se ještě rychle snaží dohnat, co zanedbali. Nabízejí-li pak svým dětem spíše než pochvalu jen starosti a kritiku, dochází přirozeně k názorovým střetům.

Samotní dospívající v tomto období očekávají od svých rodičů především přijetí a zrovnoprávnění v rámci rodiny. (31)

V konfrontaci s nimi se potřebují ujišťovat, že dobře a správně je to tak, jako to dělají oni sami, a vzájemná akceptace je tím nejlepším ukazatelem, že z nesymetrického a závislého vztahu rodič-dítě vyrostli společně do nového dospělého vztahu.

Otázka je, jak vzájemnou akceptaci uvést do života. Pro obě strany je to přibližně stejně obtížné. Rodiče by si měli uvědomit, že většina adolescentů je nechce vidět ani jako nedotknutelné autority, ani jako rovnocenné kamarády, ale přáli by si, aby jim rodiče byli k dispozici jako „odborní rádci“ (samozřejmě jen tehdy, pokud je o to sami požádají). Například při výběru povolání : úlohou rodiče je, aby dítěti vysvětlil pozitiva a negativa cesty, kterou si chce vybrat, popřípadě mu pomohl si nějakou profesi zvolit, rozhodnutí však musí v každém případě nechat na něm samotném. Naprosto mylná je představa rodičů, že jejich dítě bude vykonávat povolání, které považují za správné oni, ať už z jakéhokoli důvodu. Jestliže se ovšem svému potomkovi věnovali s náležitou

péčí již od raného dětství, bude pro ně pak mnohem snadnější neditovat jeho chování a jednání ještě v dospělém věku.

3.7 Dílčí závěr

Tato kapitola je věnována negativním jevům v rodině. Mohou to být různé závislosti, poruchy v rodině, přehnaná přísnost rodičů, nezájem rodičů a v neposlední řadě týrání dětí. Posledně jmenovaný jev je v poslední době bohužel stále více rozšířen. Týrání je opakované a úmyslné ubližování dítěti dospělým. Může být fyzické nebo psychické. Otázkou je, které zlo z těchto dvou je horší. Vždy, když je týrání dětí odhaleno, musíme se ptát, jak člověk může ubližovat „svým mláďatům“. Vždyť takové chování nemá obdobu u žádného jiného živočišného druhu. Každý rodič by měl své děti chránit před nástrahami a ne jim ubližovat. A zase všechno začíná v rodině. Ten, komu je v dětství ubližováno, většinou sám také v dospělosti ubližuje. Ten, kdo je v dětství chráněn a vychováván s láskou, sám v dospělosti chrání a vychovává s láskou. U toho, kdo žije v rodině se závislým jedincem a jiné prostředí nezná, je předpoklad, že se také stane závislým. Ten, kdo žije v rodině, ve které jeden dospělý druhému ubližuje, sám bude pravděpodobně svému partnerovi v budoucnu ubližovat – a nutno podotknout, že agresorem nemusí být vždy jen muž. Dle mého názoru i zde plní rodina úlohu sociálního pedagoga. Mám na mysli rodinu funkční. Vždyť jsou to opět členové rodiny, kteří učí dítě žít s ostatními, vysvětlují jim co je správné a co špatné a učí děti „přizpůsobit se“ svému okolí. Soužití lidí je přece o tom, že se jeden druhému přizpůsobujeme. Nelze prosazovat pouze své vlastní zájmy. **Abychom mohli žít s ostatními lidmi, musíme se naučit tolerovat i jejich potřeby, zájmy a chování, musíme se naučit pravidlům slušného chování a toleranci.**

4. Rizikové faktory ve výchově

4.1 Selhávající rodinné zázemí

Ideální je, pokud rodina plní všechny své funkce (biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a výchovnou). Bohužel však dochází k tomu, že některé rodiny nefungují tak, jak by měly. To přináší různé problémy: nedostatečné finanční zajištění rodiny, rodiče se hádají, rodiče či děti požívají alkohol, nastávají různé komplikace ve vztazích mezi členy rodiny. V současné době se stále častěji zvyšují nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu, v důsledku toho se zkracuje čas strávený s dětmi a ostatními členy rodiny. Nerespektování dočasných priorit času rodiny je závažné zejména v rodinách s malými a předškolními dětmi. Vedle nedostatku času vyvstává též problém způsobu jeho trávení, problém „kvality času“. V této situaci vzniká například otázka užívání médií v současných rodinách.

V neposlední řadě je velmi zátěžovou situací pro všechny členy rodiny rozvod.

Vzhledem k tomu, že rodina je fenomén, se kterým se každý z nás – ať přímo nebo nepřímo – denně setkává, je téma rodinných vztahů velmi často prezentováno. Nekvalitní až patologické rodinné zázemí bývá jednou z nejčtetnějších příčin, kvůli kterým dítě opouští domov. Téměř každá rodina zažívá čas od času nějaký problém. Velmi pak záleží na tom, jak k němu přistupuje. Ideální je, pokud si členové rodiny umí otevřeně přiznat, že se děje něco, co každého z nich určitým způsobem ohrožuje. Pokud začnou čelit problému všichni, je možné ho řešit. (20)

Ohrožující se pro děti stává, když jim rodiče zakazují hovořit o tom, co se u nich doma děje. Dítě se může cítit ve svých problémech osamělé, může si myslet, že by rodiče zradilo, kdyby o trápení promluvilo. Dítě je často zstrašováno, vázáno tajemstvím. Jako obrannou reakci v situaci, kdy už neví, jak jinak na problém poukázat, může volit dokonce i útěk. Důležitým stmelujícím faktorem rodiny je otevřená komunikace mezi jejími členy a tvorba zdravého prostředí pro vývoj dítěte.

Přibývá také dvoukariérových manželství v důsledku růstu vzdělanosti a kvalifikovanosti, a tím i zaměstnanosti žen.

Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později mezi dítětem a otcem a dítětem a dalšími členy rodiny, je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Vrozeným základem pevné vazby mezi osobami v rodině je tzv. vazbové chování, pozorovatelné i u zvířat. Matka svým chováním hned po porodu zrcadlí chování dítěte a také ono

zrcadlí chování matčino. Dobře fungující rodina později synchronizuje aktivitu svých členů způsobem, jenž bývá přirovnáván ke hře orchestru bez dirigenta.

Pokud rodič nedokáže (a to opakovaně) přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, dítě si o něm vytváří představu, kterou pak může zobecnit i na jiné lidi. Dítě si nevytvoří „základní důvěru“ k dospělému; svou neuspokojenou potřebu vazby pak zdůrazňuje zesilováním emočních projevů nebo ji naopak potlačuje a stylizuje se do úlohy nezávislého jedince. U jiných dětí se vyvine chaotická reakce na rodiče, v níž jsou patrný střídající se projevy blízkosti rodiče i jeho odmítání. Tento vzorec chování je příznačný pro děti zneužívané a týrané.

Kvalita vazby se dá předpovědět podle postoje matky k dítěti ještě nenarozenému, a to pomocí jednoduchého dotazníku. Ze strany matky může ztížit vytvoření pevné vazby na dítě komplikované těhotenství, obtížný porod, separace hned po porodu (obvyklá u nedonošených dětí) i separace v prvních šesti měsících po narození dítěte (častá u dětí nemocných a postižených) a nemoc matky v průběhu prvního roku života dítěte. Děti matek, jejichž vztah k dítěti byl uvedenými činiteli komplikován, mají podle výzkumů významně vyšší pravděpodobnost, že budou matkou v pozdější době zanedbávány nebo týrány. Studie delikventně jednajících mladistvých založené na jejich popisu rodinného prostředí ukazují toto prostředí jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte.

Zvláštní kategorii tvoří děti, které rodinné prostředí nepoznaly vůbec. Byly vychovávány v *kolektivních institučních zařízeních*; obvykle prošly celou sérií náhradních domovů. Tyto, v pravém slova smyslu deprivované děti, mají nejen oslabenou schopnost navazovat vztahy a nalézat v nich uspokojení, mají i oslabený smysl pro „civilní“ (neústavní) realitu. Jejich adaptace na ústav je samozřejmě lepší než adaptace na samostatný život mimo ústav; proto pro ně může být vazba i vězení vlastně známým prostředím, které nevědomky upřednostňují před náročnou samostatností života na svobodě. (15)

4.2 Komunikace rodičů se školou, mimoškolní aktivity

Škola je výchovně vzdělávací společenská instituce, jejíž funkcí je poskytnout vzdělání a vychovávat žáky a studenty podle určitých vzdělávacích programů. (22)

Děti a dospívající tráví ve škole velkou část svého životního času a lze konstatovat, že často ne zcela optimálně. Do škol dnes stále častěji chodí děti, jejichž rodinné zázemí, způsoby chování či prožívání se odlišují od vžitých norem, sloužících každé

společnosti jako určité vodítko pro řízenou socializaci. Ukazuje se také, že cesta výchovy prostřednictvím mentorsky zdviženého prstu, červených zápisů v žákovských knížkách, či „pohovor“ s rodiči vedený z pozice silnějšího sice zdaleka nepatří minulosti, ale je nejméně účinná, protože vždy vzbuzuje v „příjemci“ jak instruktivní, tak i vědomý odpor.

Zároveň je čím dál zřejmější, že učitelé musejí odložit svoje téměř svaté přesvědčení, že nejdůležitější na výchovně-vzdělávacím procesu je pouze žáky něco naučit bez ohledu na konkrétní životní situaci, v níž se nacházejí. Učitel je dítěti ochráncem i průvodcem na cestě k dospělosti. Zasvěcuje je do poznání, poskytuje mu podporu, povzbuzuje a všude, kde je to jen trochu možné, přenáší odpovědnost na své žáky (což je pro ně ovšem mnohem náročnější). Učitel tráví se svými žáky mnoho času (a naopak). Tyto hodiny lze naplnit nejenom učební látkou, ale setkáváním autentických lidských bytostí. **K etice učitelství patří hledět na dobro dítěte (žáka).** (6)

Dobrá spolupráce rodiny a školy zlepšuje motivaci dětí pro učení a jejich výsledky ve škole. Škola je dnes ve všech demokratických zemích koncipována jako *otevřená instituce*, která chce s rodiči spolupracovat. U nás jsou vztahy mezi školou a rodinou, jež při dobrém fungování mohou předejít leckterým problémům dětí či je úspěšně vyřešit, dodnes poznamenány tradiční bariérou.

Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu – nucenému vstávání v určitou dobu, vyučovacím hodinám děleným přestávkami a odpolední či večerní přípravě na školu. Škola se k němu staví jako k jednomu z mnoha dětí a především si žádá, aby se přizpůsobilo, „ukáznilo“, aby bylo „jako ostatní děti“. Učitel je zprvu pro dítě nejvýznamnější osobou ve škole, postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků.

Ze strany učitele je dítě hodnoceno skoro vždy známkami za podané výkony v jednotlivých předmětech a za chování. Z toho odvozuje v prvních letech školní docházky pocit vlastní hodnoty. Později jej opírá také o to, jak je přijímáno spolužáky. Je pravděpodobné, že k tomuto přesunu dochází dříve, než se běžně soudí. Už na konci docházky do první třídy začínají děti dávat přednost sezení dále od tabule a od učitele. Význam spolužáků jako zrcadla a zdroje pocitu vlastní hodnoty stále stoupá s blížícím se dospíváním. (16)

Největší problémy ve škole nastávají zejména v období kolem vysvědčení. Velmi časté jsou obavy dětí z reakce rodičů na známky. Zde je opět třeba upozornit

na provázanost s problémy v rodině. Tam, kde jsou přísní rodiče, mají děti automaticky větší obavy z jejich reakce na známky. Rovněž bývá období vysvědčení rizikovým z hlediska úteků dětí z domova. Někteří rodiče, byť to třeba nemyslí vážně, pohrozí dětem, že nesmí se špatnými známkami chodit domů. Některé děti nedokáží vyhodnotit míru pravdivosti tohoto prohlášení a potom opravdu raději domů nejdu. Děti, jež mají přísné rodiče, kteří používají i tělesné či jiné tresty, mají často strach z toho, že budou za známky bity a ponižovány, a proto raději volí útěk z domova – tedy velkou nejistotu před nepříjemnou jistotou. Pro rodiče je důležité sledovat vývoj školního prospěchu dítěte průběžně po celý školní rok, čímž lze předejít nepříjemným překvapením na vysvědčení. Také je třeba důkladně zvážit všechny výroky, které chce rodič dítěti sdělit. Měly by být pro dítě srozumitelné a zároveň by neměly dítě stresovat. Rodič tak může sobě i dítěti ušetřit celou řadu starostí, které by mohl neuváženou pohružkou způsobit.

Nezastupitelné místo v životě člověka má kvalita prožívání času. Narůstá význam mezilidských vztahů ve volném čase. Volný čas již nepředstavuje jen prostor pro relaxaci a oddych, ale složitý systém širokého dosahu. Naplňování volného času je úzce vázáno na prosazující se hodnotový systém. Vytváření podmínek k určitým vhodným aktivitám ve volném čase je pro dítě, a nejen pro ně, velmi důležité. Pokud má dítě vytvořeny podmínky pro vhodné aktivity ve svém volném čase, je velmi malá pravděpodobnost, že na ně budou působit negativní vlivy. Například dítě, které má dostatek sportovního vyžití, určitě nebude mít čas trávit hodiny s partou kamarádů a experimentovat at' s drogami nebo alkoholem, případně se zabývat jinými podobnými „aktivitami“. Jestliže dítě nebude mít žádné aktivity mimo školu, bude mít dostatek volného času bez dozoru, začne se nudit. A nuda je prvním krůčkem ke sklouznutí na šikmou plochu.

Dítě, které je stále něčím zaměstnané – pokud jsou to aktivity, které je zajímají – nebude trávit hodiny u televize nebo u počítače. Dítě, které nemá žádného koníčka, většinou po příchodu ze školy zasedne k televizi, která dnes nabízí nepřehledné množství kanálů. Rodiče, kteří tráví v práci čas až do pozdních odpoledních hodin, nemohou ovlivnit výběr programu, který jejich potomek sleduje. Když dítě nesedí u televize, tráví volný čas u počítače. Buď hraje hry nebo brouzdá po internetu. A rodiče opět nemohou ovlivnit výběr toho, co dítě na internetu najde. Příprava do školy nebo domácí povinnosti jdou samozřejmě stranou, protože ten čas tak strašně utíká a dítě toho potřebuje tolik stihnout. Někdy si říká – ještě jednu hru, ještě několik stránek. U mnoha našich dětí úplně zmizel zájem o četbu. Spousty si jich říká – proč mám číst knížku, když to budou dávat v kině nebo v televizi. A pokud ne, stejně mě to nezajímá. Upadá

úroveň psaného i mluveného projevu. Děti málo čtou, v rodinách se málo komunikuje. Nejlepší situace nastává, pokud dítě projeví zájem o nějakou volno časovou aktivitu. Pokud srovnáme možnost vyžití ve volném čase dříve a nyní, nedá se říci, že by byla, co se týče množství, nesrovnatelná. Rozdíl je hlavně v tom, že dříve si mohla tzv. kroužky, dovolit každá rodina. Dnes je nabídka vyžití široká, bohužel po mnoho rodin finančně nedostupná.

4.3 Šikana a další rizikové faktory

Za další problém, se kterým se děti mohou setkat a který je může dovést až k útěku či spíše k toulání, lze považovat šikanu. Mezi vrstevníky, kteří se nějakým způsobem odlišují od masy, dochází někdy k rozporům – například kvůli rase, vyšší či nižší inteligenci, špatné či velmi dobré ekonomické situaci v rodině apod. Některé konflikty se mohou vyhrotit až v šikanování. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování svobody, pohrdání, poškozování oděvu a osobních věcí, tělesné napadání. Tento jev se vyskytuje jak ve školách a dalších výchovných institucích, tak i mimo školu. Trápení ve škole mohou děti řešit záškoláctvím. Matějček uvádí, že záškoláctví může být nebezpečné také proto, že se k němu přidružují různé přestupky – mimo jiné i toulání. Dítě, které potřebuje nějak vyplnit čas, kdy je za školou, se může dopouštět krádeží, podvodů apod. (12) V případě, že nemá záškoláctví pouze jednorázový charakter, je vhodné zamýšlet se nad tím, zda nemůže být příčinou i šikana. Navíc dítě, kterému spolužáci ukradli či poničili věci, sebrali peníze na obědy apod., může mít strach přijít domů. Agresoři na něj vyvíjí pod pohrůzkou dalšího násilí tlak, takže se dítě bojí doma svěřit. Rodiče, kteří netuší, že jejich dítě je obětí šikany, mohou dítě trestat za ztrátu peněz, poničení věcí a dítě pak nemá odvahu se jim svěřit. Jako únik z této situace může volit i útěk z domova. Otázka ochrany dětí zůstává nedořešena, ale hlavní důraz je kladen zejména na svědomitou výchovu rodičů. (4)

Učitelův nezájem či agresivita mohou být také živnou půdou pro šikanování ve třídě. Není zcela výjimečné, že učitel svým chováním agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu nedostačivý a jehož se pak i děti cítí oprávněny beztretně napadat. Vyšší riziko sociálního selhání mají děti, respektive podskupiny dětí, špatně ve škole prospívající, s vyšším potenciálem agresivity, s vlastní subkulturou „odpojenou“ od vlivu učitele a školy, respektive napojenou na potenciálně asociální vlivy (na herny, na zdroje alkoholu a drog, na kriminální gangy apod.). (16)

Když se dospívající dítě střetne se zákonem, je to podle obecně rozšířeného mínění vina jeho rodiny. Bylo špatně vychováno, řekne skoro každý, kdo bude chtít vynášet soudy. Vina je ale bezpochyby i leckde jinde, ale je potřeba začít u toho, jak může rodina (rodiče) odvrátit dítě od kriminální dráhy.

„Je potvrzeno samotnými odborníky, že porod je pro dítě trauma. Při průchodu porodními cestami dítě zažívá strach, jaký už nikdy nezažije: strach, že se udusí, že uvízne uvnitř mateřského těla. Čím těžší byl průběh porodu, tím silnější má být motiv „mstít se“ světu za toto příliš vysoké vstupné na jeho scénu. Agresivně jednají dospívající, kteří měli porod obzvlášť těžký. Důkazy pro platnost této hypotézy mají podobu vzpomínek, navozených halucinogenními drogami (LSD) nebo intenzivním dýcháním, všeobecně však přijímány nejsou.“ (17)

S přihlédnutím k tomuto tvrzení, lze konstatovat, že porod by měl být co nejšetrnější, i matka by měla být co nejklidnější, také otcova přítomnost u porodu může přispět k rodinným poutům. Za jeden z faktorů, který může ovlivnit budoucí kriminalitu dítěte je obecně považován věk matky v době porodu a její sociální postavení. Z toho se dá vyvodit, že čím je matka mladší, chudší a navíc třeba svobodná, taky nervově labilní a rodina je neúplná, má dítě větší pravděpodobnost zápisu do rejstříku trestů.

Neúplnost a nestabilita rodiny se v každé statistice projeví jako činitel masivně ovlivňující protispolečenské chování dětí. Rodina by proto měla mít otce a rodiče by se neměli rozvádět do doby, než děti dosáhnou dospělosti. Ideální stav je, když má matka dítě až několik let po dosažení dospělosti a když je nově vznikající rodina ekonomicky zajištěna. (17)

Na uvedenou citaci lze navázat mírným zpochybněním. Jistě, to je ideální situace, ale kolikrát ji v dnešní době zažijeme? I když je rodina úplná, není tím zaručeno, že se dítěti dostává všeho, co potřebuje. Aby dítě neskončilo ve vězení, mělo by být doma poučeno zejména o:

- Neagresivním řešení konfliktů
- Odkládání uspokojování svých potřeb
- Respektování zájmu druhých lidí
- Více empatie
- Jasném odlišování dobra a zla

To se ale může podařit pouze v atmosféře rodičovského zájmu a respektu, rodičovské loajality s dítětem. Výchova proti kriminálnímu chování musí být především výchovou k nekriminálnímu chování, výchovou, která je možná jen na půdě bezpečných vnitřních rodinných vztahů a jasné hodnotové orientace. Je triviální pravda, že dítě nedělá to, co po něm rodiče chtějí, dělá to, co mu rodiče předvádějí. Nejjednodušším měřítkem rodičovského zájmu o dítě je kvantum společně stráveného času. Je ale potřeba toto kvantum vyplnit kvalitním tématem rozhovoru, kvalitními zájmy – zejména v mimoškolní době a kvalitní pohodou a vztahem.

Rodiny, produkující „kriminálníky“, jsou ve většině výzkumů charakterizovány jako rodiny s atmosférou chladu, odmítání, agresivity a bezcitnosti. Naproti tomu rodiny, kde vládne klidná a důvěrná atmosféra, dokážou dětem vštípit ušlechtilé zájmy a zabránit tak dítěti jeho skluzu na kriminální a drogovou cestu.

Toto vštěpování už začíná výběrem hraček. V dnešní době nabízí trh neskutečně velké množství hraček-zbraní, což může u impulzivního, ale jinak zvladatelného dítěte, vést k růstu latentní agresivity. Určitě by nebylo dobré nutit chlapce aby si hrál s panenkami, ale pokud mu zbraň koupíme, musíme pečlivě zvážit do jaké míry je to u něj vhodné. Hyperaktivní, nezvladatelné dítě s agresivními sklony, které rodiče přihlásí na karate, se tak může stát kandidátem na pachatele násilného trestného činu. A když se k tomu přidají omamné a psychotropní látky, jejich přemíra nebo naopak nedostatek, je zaděláno na neštěstí nejenom v rodinném kruhu ale i v blízkém okolí.

Zhruba polovina budoucích delikventů jsou děti trpící tzv. syndromem hyperaktivity. Už jako malé jsou tyto děti neklidné, nesoustředěné, impulzivní, někdy těžko utižitelné a negativně reagující na nové podněty. Takové dítě může spotřebovat několikrát víc matčiny energie a trpělivosti než dítě klidné a spokojené. Bylo dokázáno, že budoucí delikventi mají víc nemocí a úrazů již před třetím rokem života – představují tedy pro matku a otce i sourozence větší zátěž než jiné děti. Ten kdo má na starosti hyperaktivní dítě, by měl být především v dobré kondici a pohodě, sám by měl být často střídán a měl by mít možnost odborné porady, neví-li si s chováním potomka rady. K poradám jsou způsobilí specialisté jako např. pediatři, někteří dětské psychologové, později i někteří pedagogové. (17)

Posláním rodiče je připravit dítě na samostatný život ve společnosti, a proto mu musí zprostředkovat poznání i uznání přiměřených společenských pravidel. Tím se vlastně dostaneme k reakcím rodičů na zjištění, že by se jejich dítě mohlo dostat na šikmou plochu, nebo že už na ní je.

Pokračuje-li dítě přes jednoznačné varovné signály od rodičů i odjinud ve své protiprávní činnosti dál, zasáhnou pravděpodobně vyšší orgány (orgány péče o dítě, policie, diagnostický ústav, výchovný ústav) a v bydlišti, ve škole vypukne ostuda, prosakující skoro vždycky do široké rodiny. Co potom? Nedá se dělat skoro nic, kromě zachování kontaktu s dítětem, i když toto dítě samotné kontakt odmítá. Je nesmírně důležité, aby si dítě uvědomilo, že se může na rodiče spolehnout ve všech krizových momentech.

Zcela odmítavý rodičovský postoj – čili ukazovák namířený ke dveřím se slovy: „Už tě nechci ani vidět“, tlačí dítě do role psance. **Jsme-li zavrženi rodiči, cítíme se zavrženi všemi a bez skrupulí i my pak můžeme všechny zavrhnout.** (25)

4.4 Dílčí závěr

Poslední kapitola je věnována rizikovým faktorům ve výchově. Jedná se především o rodinné zázemí, komunikaci rodičů se školou, šikanu a tím riziko útěků z domova. Pokud dítěti neposkytneme dostatečně silné rodinné zázemí, ve kterém se bude cítit bezpečně, můžeme počítat s tím, že se pokusí o útěk, jako formu protestu proti našemu jednání. Dítě je lidská bytost, kterou musíme chránit a svým vlastním příkladem mu ukazovat, co je v životě správné. Pokud se budou naše činy rozcházet s našimi slovy, ničeho nedosáhneme. Vždyť přece nelze poučovat dítě například o tom, že krást se nemá a sami přitom být zloději, že se nemá sprostě mluvit a sami mít nevybíravý slovník. A zase všechno začíná v rodině. Kdo jiný než rodiče jsou dětem prvními učiteli a rádci. Jako rodiče nesmíme samozřejmě podkopávat autoritu učitelů. Jim totiž vděčíme za mnohé z toho, co naše děti umějí a znají.

Dětem musíme dát najevo, že je budeme chránit a respektovat, a že se na nás mohou kdykoli obrátit s jakýmkoliv problémem. **Pokud budeme děti vychovávat s láskou a zároveň je budeme respektovat, budou se k nám s důvěrou obracet po celý život.** Dítě, které má jistotu bezpečí a lásky, v dospělém věku vytvoří takové prostředí i svým dětem a povede je k úctě nejen k prarodičům, ale k celé starší populaci. Vždyť přece vizitkou národa je to, jak se dokáže postarat o své staré spoluobčany.

Závěr

Láska otcovská i mateřská svou hloubkou a intenzitou přesahuje všechny druhy lásky, dokonce i lásku manželskou. Dokonce se k ní i vztahuje a podobá se jí ve všem, co je v ní nejlepšího a nejnezištnějšího.

Rodina, tak jako celá společnost, se po staletí vyvíjela. Dříve žila rodina víc pohromadě. Bylo zvykem, že celá rodina žila v jednom domě, dokonce i několik generací. Dnes si to ani neumíme představit.

Dnes chce každá rodina své vlastní bydlení. Ovšem to je problém, hlavně tedy finanční. Ale jsou rodiny, které tento problém netrápí. Mohou dopřát sobě i svým dětem vlastní pohodlné bydlení, ale to je asi tak vše. Rodinné vztahy se dnes hodně měří velikostí finančního konta. Bohužel už malé děti jsou „vedeny“ k tomu, aby všechno měřily penězi. Nějak se vytrácí lidská pospolitost a láska. A vše začíná v rodině. Jedno moudré přísloví říká : *„jedna matka se dokáže postarat o deset dětí, ale deset dětí se nedokáže postarat o jednu matku“*. To je velmi hořká pravda. Dříve děti byly dětmi a hrály si všechny na jednom pískovišti. Dnes už jsou i mezi docela malými dětmi rozdíly a nebude trvat dlouho a manželství se budou znovu uzavírat podle toho, jaký má kdo majetek a do které společenské vrstvy patří. Jako tomu bylo dříve. Ale dříve rodina, byť chudá, držela při sobě. Dnes to vypadá tak, že čím chudší rodina, tím větší starost o přežití, tím větší hádky. Místo toho, aby taková rodina držela při sobě, hádá se a dítě, které v takové rodině vyrůstá, je vlastně chudák. Rodiče mají starost o přežití a určitě nemají čas si s dítětem hrát nebo číst a už vůbec nemají ani náladu ani peníze na nějaké aktivity typu plavání, výlety, návštěva divadla apod. Co z takového dítěte vyrostete? Člověk, který se buď bude honit za penězi, a to jakýmkoliv způsobem, třeba i krádežemi, aby nedopadl jako jeho rodiče nebo stejný chudák jako byli jeho rodiče.

Na druhé straně dítě z bohaté rodiny na tom není o nic lépe. Rodiče sice peníze mají, ale zase nemají na dítě čas. To si může nechat zdát o společných výletech, návštěvách divadla nebo plavání. A je tu problém. Dítě z takové rodiny buď bude jako rodiče a bude se v dospělosti honit pouze za penězi aby se rozmnožilo rodinné jmění nebo na peníze zanevře a bude z něj chudák, který neuživí ani sebe ani svoji rodinu. A máme zde začarovaný kruh. Z toho vyplývá, že ideální je rodina, která není ani chudá ani bohatá, ale dokáže si na sebe udělat čas. Co je platná „plná truhla peněz“, když je člověk sám a žije bez lásky. Stále se říká, že je nízká porodnost, že se nerodí děti, že mladí lidé se do založení rodiny nehrnou. Mladí zase odkládají narození dítěte co možná nejdéle a omlouvají to tím, že jsou zodpovědní a že přece nepřivedou dítě do chudoby. Napřed se musí sami zabezpečit a potom přijdou na řadu děti.

Co to ale znamená sami se zabezpečit? Podle dnešní mladé generace je to auto, bydlení, něco našetřit. Ale to je přece sobecké! V každé době se rodiče museli uskromnit kvůli svým dětem. Bohužel toho dnešní mladá generace není schopna. Proč mít děti, o které se musejí starat když je lepší zajít si s kamarády na večeři nebo do kina, případně jet na výlet nebo k moři.

I ve vlastní rodině můžeme pozorovat změny v hodnotovém žebříčku, ke kterým dochází u našich potomků. Nejprve je nutné si pořídit auto, potom vlastní bydlení a někdy v budoucnu snad i děti. Ale to už může být pozdě, protože než si pořídí auto, bydlení a tak se ekonomicky zabezpečí, aby mohli všechno splácet, už budou na rodičovství pohodlní. Starat se o nějaké děti je bude obtěžovat.

Z výše uvedeného vyplývá, že vliv rodinného prostředí na výchovu jedince je velký. Nemusí jít pouze o vliv výchovy na dítě, ale působením rodiny dochází i k výchově dospělých. Vždyť roli rodiče se učíme teprve ve chvíli, kdy se rodiči stáváme. Teoreticky je sice člověk připraven, ale teprve praxe prověří, jak kvalitní teoretická příprava byla. Bohužel jsou jedinci, kteří se jako rodiče neosvědčí. Také roli prarodiče se člověk musí naučit. I zde se potvrzuje pravda, že člověk se učí celý život. Tak jako dospělý vychovává dítě, tak také dítě vychovává dospělého. V některých rodinách je na první pohled patrné, kdo koho vlastně vychovává.

Podle mého názoru je **vliv rodinného prostředí na výchovu dětí nezastupitelný**. Vždyť výchova je stále nekončící proces. Nemůžeme přece spoléhat na školu a její pedagogy, že budou dítě vychovávat pouze oni sami. Důležitá je spolupráce školy a rodiny. Ovšem základy dostává každé dítě v rodině. Daleko lépe se ve škole pracuje s dětmi, které mají dobré rodinné zázemí a kde je na ně vliv kladný, než s těmi, které jsou ovlivňovány nesprávně, případně nejsou ovlivňovány vůbec.

Spousty dětí jsou v různých ústavech, dětských domovech a podobných zařízeních. Dnes už jsou to zařízení většinou moderní, útulná, ale to není nic platné, protože ať je vybavení sebelepší, „tety“ nemohou nikdy nahradit rodičovskou lásku a teplo domova. Bohužel ani v případě, kdy by sebevíce chtěly, protože to zkrátka není v jejich silách. Mateřské a potažmo rodinné pouto, totiž nahradit nelze. V některých rodinách se rodiče nedokáží postarat, a hlavně dát lásku, jednomu dítěti, taková „teta“ jich má na starosti několik.

Rodinné prostředí má tedy funkci nezastupitelnou, a to ať se jedná o prostředí kladné nebo záporné. Ovšem nezájem rodičů, případně rodiny, je úplně to nejhorší, co může jedince postihnout. To už je na tom lépe človíček v dětském domově. Tam má na své chování a jednání reakci, i když většinou negativní, protože dítě, pocházející

z nepodnětného rodinného prostředí, má potřebu na sebe nějakým způsobem upozornit - většinou tím horším.

Není zlobivých dětí, ale pouze dospělých, kteří si s dítětem nedokáží poradit a nedokáží si k němu najít cestu. Vždyť se přece říká: "Kdo si hraje, nezlobí." Takže si pojďme s dětmi hrát, aby nezlobily.

„Každá lidská osoba je jedinečná a cenná a musí být chráněna.“

Resume

V bakalářské práci autorka vytyčila hypotézu : **Vliv rodinného prostředí na výchovu dítěte je nezastupitelný.**

Nosným tématem této práce je rozbor a analýza vlivu prostředí v rodině. Autorka rozebírá a vysvětluje základní pojmy jako je rodina, a to v celé své šíři. Analyzuje rodinu jako systém, vyzdvihuje význam rodiny pro dítě a detailně popisuje vliv škodlivých jevů na dítě.

Dále popisuje a shrnuje závěry rodinného soužití, konfrontuje rodinu ve středověkém pojetí, posun rozvoje rodinného prostředí v minulém století a následně řadí fakta, jak rodina vypadá dnes.

Svoji práci podřídila systematickému zkoumání vývoje rodičovství a odhaduje, co přinese budoucnost, to vše v závislosti na neustále se zvyšující intoleranci v naší společnosti. Práce je metodologicky rozpracována do ucelených kapitol a ukončena shrnujícím závěrem k potvrzení vytyčené hypotézy.

Anotace

Práce se zabývá problematikou vlivu rodinného prostředí na výchovu dětí a mládeže. Cílem práce je analýza rodiny jako celku, rozdělení rolí v rodině, popsání typů výchovy a působení negativních vlivů na výchovu. Jednotlivé kapitoly jsou ukončeny dílčími závěry, které obsahují stručné shrnutí zkoumané problematiky.

Annotation

This work focuses on the influence of a family background, upbringing children and youngsters.

The aim of this work is analysing a family as a whole, description of a family, role assignment, types of upbringing causing negative influences on upbringing.

Every chapter is finished by a conclusion containing a short summary of the examined issue.

Klíčová slova

Rodina, výchova, prostředí, dítě, rodiče, prarodiče, závislost, týrání, společnost, skupina, egoismus, altruismus, nukleární rodina, sociální jednotka, sociální stát, rodičovská role

Keywords

Family, upbringing, environment, children, parents, grandparents, addiction, bullying, society, group, egoism, altruism, nuclear family, social unit, social state, parental role

Seznam použité literatury

Monografie, články v odborných časopisech

1. Biddulph Steve. Tajemství výchovy šťastných dětí. I. vydání. Praha: Portál, 1999, 133 s. ISBN 80-7178-334-X
2. Dunovský Jiří a kolektiv. Sociální pediatrie. Vybrané kapitoly. I. vydání. Praha: Grada Publishing, 1999, 279 s. ISBN 80-7169-254-9
3. Geist Bohumil. Sociologický slovník. Praha: Victoria Publishing, a.s., 344-345 s. ISBN 80-85605-28-7
4. Hellebrandová Kateřina. Dítě na útěku. SLB 2005, 6-8 s
5. Heller Jiří, Pecinovská Olga a kolektiv. Závislost známá, neznámá. I. vydání. Praha: Grada Publishing, 1996, 162 s. ISBN 80-7169-277-8
6. Kraus Bohuslav, Poláčková Věra et al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, 190-194 s. ISBN 80-7315-004-2
7. Lovasová Lenka. Rodinné vztahy. Praha: SLB, 2005, 5-7 s.
8. Lovasová Lenka. Rodinné vztahy. Praha: SLB, 2005, 13 s.
9. Matějček Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. I. vydání. Praha: SPN, 1992, 36-41 s. ISBN 80-04-25236-2
10. Matějček Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství, I. vydání. Praha: SPN, 1992, 60-64 s. ISBN 80-04-25236-2
11. Matějček Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. I. vydání. Praha: SPN, 1992, 101 s. ISBN 80-04-25236-2
12. Matějček Zdeněk. Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: SPN, 1991, 307-308 s.
13. Matějček, Zdeněk. Po dobrém nebo po zlém? 5. vydání Praha: Portál, 2000, 109 s. ISBN 80-7178-486-9
14. Matoušek Oldřich a kolektiv. Metody a řízení sociální práce. I. vydání. Praha: Portál, 2003, 380 s. ISBN 80-7178-548-2
15. Matoušek Oldřich, Kroftová Andrea. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, 42-44 s. ISBN 80-7178-226-2
16. Matoušek Oldřich, Kroftová Andrea. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, 75-79 s. ISBN 80-7178-226-2
17. Matoušek Oldřich. Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1998
18. Nadace Naše dítě, 2003
19. Příloha Práva z 1. července 2006
20. Ryanová A. Elizabeth. O rodičích. Praha: LNL, 1996, 114-115 s.
21. Sillamy Norbert. Psychologický slovník. I. české vydání. Olomouc, 2001, 182 s. ISBN 80-244-0249-1
22. Všeobecná encyklopedie. 7. díl, Praha: Diderot, 1999, 390 s.
23. Warshak Richard A. Revoluce v porozvodové péči o děti. I. vydání. Praha: Portál, 1996, 237 s. ISBN 80-7178-089-8

Odborné přednášky

24. Doc. Sekot – přednáška ze sociologie v únoru 2004

Odborné publikace

25. World Summit for Children . Praha: Themis 8-10 s. ISBN 80-8521-56-7
26. Souček Jiří, Diplomová práce, Praha 2003

Elektronické zdroje

27. <http://www.brisko.cz/clanek430.htm>
28. <http://dovolena.novinky.cz/02/54/76.html>
29. <http://www.mvcr.cz/prevence>
30. <http://www.rodina.cz/clanek2+920.htm>
31. <http://www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=1443>
32. <http://web.telecom.cz/cmincmin/matriarchat.htm>

Přílohy

Shrnutí typů chybné výchovy v tabulce – příloha č. 1 :

Chybná výchova	Konstituce	Reakce	Životní motto	Centrální inklinace
1. rejekční	silná	hostilita (nepřátelství)	svět je špatný	agresivita
odmítavá	slabá	anxiozita (chorobná úzkost)	jsem špatný	komplex méněcennosti
2. hyperprotektivní	silná	sebeprosazení	musím být první	egocentrismus
hýčkající, rozmazlující	slabá	bezmocnost	jsem slabý	opožděné zrání
3. hyperdominantní	silná	egoismus	musím se prosadit	slabé morální zábrany
ovládavá, rodiče vojáci, policisté	slabá	konformita	přizpůsobuji se	slabost svědomí
4. laxní	silná	egocentrismus	prosadit se	slabé morální zábrany
vlažná - podnikatelé	slabá	submisivita (poddajnost)	přizpůsobuji se	slabé svědomí
5. kontrastní	silná	přetvářka	musím se vždy postavit do dobrého světla	vnitřní nejistota
někdy trest, jindy pochvala	slabá	nerozhodnost	nevím co mám dělat	vnitřní nejistota

Kazuistika – příloha č. 2

Dětský diagnostický ústav a Středisko výchovné péče pro děti a mládež

Závěrečná zpráva etopeda – Jiřina B., narozena 1985

Chování

Dívka byla umístěna do Dětského diagnostického ústavu a SVP nedaleko Prahy v roce 2002, v souvislosti z rozsudkem soudu, jímž jí byla nařízena ústavní výchova. Důvodem byly výchovné problémy a vztahové rozpory s pěstouny, které se objevily v roce 1999, následně pak opakované útoky Jiřiny z domova (pobyty v dětské psychiatrické léčebně). Sama dívka nechce dále v rodině pěstounů žít, údajně na ni nemají čas, nerozumějí jí, další život s nimi by údajně nezvládla. Při výběru preferuje institucionální péči, s čímž vzhledem k situaci souhlasí i pěstouni.

Při přijímacím hovoru klidná, spolupracující, komunikace je tichá, Jiřina je pozorná, dovede se soustředit, odpovědi rozmyšlí, nestřílí. Chování přirozené, při hovoru neztrácí souvislosti, z prvního pohledu trochu pomalejší v reakcích, křehká, opatrná.

Vstup do skupiny i komunity byl velmi obtížný, provázený soustavným pláčem, naříkáním, odpoutáváním od skupiny, odmítáním účasti na akcích a činnostech. Následoval i krátkodobý, zkratový útěk, sama se nahlásila policii, další útěk neprovedla. Postupně došlo k určitému zklidnění, ale obavy z toho, že jí bude ostatními ubližováno, respektive odmítání činností, musí-li, stále přetrvává a je obtížné ji přesvědčit, motivovat, neuvádět do negativismu. Do současné doby vlastně nenašla kamarády, není to děvče do kolektivu, neuroticky reaguje i na větší hluk, při sebemenších obtížích a překážkách se vzdává, utíká do sebe. Větší angažovanost a úspěšnost byla zaznamenána pouze v situacích, kdy má dospělého „pro sebe“. Pak si ráda povídá, píše pro něho pohádky, maluje veselé obrázky, zasněně se usmívá, vychutnává si takové občasné okamžiky.

Při výuce v ústavní škole je ukázněná, dokáže se plně soustředit na práci. S vyučujícími nemá zájem vstupovat do pravidelné komunikace, stejně jako s ostatními dětmi ve třídě. Nepřístupná, uzavřená, úkoly plní pečlivě, bez potřebné aktivity a iniciativy. (viz zpráva školy)

Uvádí, že se o ni starali adoptivní rodiče. Matku považuje za lhostejnou, příliš se o její problémy nezajímající, otec jí prý nemá rád. Své dětství charakterizuje jako krajně nešťastné. Všichni, včetně staršího bratra, na ni byli mimořádně přísní, vazbu má pouze na sestru, i když i té rodiče stranili. Byla prý také často trestána, výchovné zásahy má fixovány jako nepřiměřené, tvrdší než zasluhovala. Sama se cítí mírnou, podrobivou, trpělivou, nejraději je o samotě, když ji nikdo neruší, může si přemýšlet, snít. Přiznává si značnou náladovost a tvrdohlavost, je nešťastná z toho, že neví, co má dělat. Na nikoho se nepovyšuje, chtěla by být spravedlivá, oceňovaná. Většinou se jí ale vysněné nedaří, cítí se špatně, nechce s nikým mluvit, modlí se, smutní. V žebříčku hodnot se na vrcholu umísťuje zdraví, přátelství, náboženství, potřeba jistoty a bezpečí, dobré vztahy, klid a spokojenost. O budoucím životě má ale kupodivu jasnou představu, v 21 letech chce mít manžela, dům, postupně i děti, budou tvořit šťastnou rodinu.

Pracovní i hygienické návyky jsou vytvořeny, stará se o své věci. Chodí spíše dětsky oblečená, nechce si hrát na slečnu, nemá zájem se předvádět. Erotické kontakty, módu, líčení atd. vidí spíše negativně, ve svém věku (17) jako předčasné. Sportovní aktivity ji moc nepřitahují, musí-li ale třeba na kolo, dovede zabrat, krátkodobě je i pyšná na svůj „fyzický“ úspěch. Zájmy jsou ještě spíše dětské : zpěv, čtení, jízda na koni, psaní příběhů, zvířata. Alkohol nepije, nekouří, drogy nezkusila, neguje. Profesně hovoří o možnosti práce s dětmi, se zvířaty, bojí se přijímacích zkoušek, nevěří si.

Závěr

Jedná se o deprivovanou, vývojově opožděnou, emočně labilní, výchovně zanedbanou dívku staršího školního věku, v adolescenčním období zvýšeně úzkostnou, často se utíkající do dětských prožitků, k únikovým fantaziím. (viz zpráva dětského psychiatra)

Rozumové schopnosti umožňují úspěšně dokončit základní vzdělávání a zahájit přípravu na budoucí povolání s tím, že při výběru a realizaci je nezbytná pomoc dospělých, zejména vzhledem k výrazně sníženému sebevědomí poznané bazální neúspěšnosti. Oslabena je volní oblast osobnosti, potíže jí dělá měnit zavedené stereotypy, chce harmonii, ne být okolím „ohrožována“.

V interpersonálním chování převažuje úzkostné, přecitlivělé, rezignující jednání, zatím s častým „zatvrzováním se“, nechutí k formálním autoritám, restriktivním požadavkům, s pokusy o únik, vlastní svět, zejména při kolektivním pojetí výchovy.

Přesto ale Jiřině nechybí odpovědnost, touha uspět. Snaží se mít dospělého pro sebe, někdy až s přehnanou potřebou přebírat odpovědnost, poskytnout, co si ostatní přejí, vše to, co „sama může dát“.

Doporučujeme klidné, mírné, postupně do činnosti zapojující vedení v co nejmenší skupině, s citlivými, dospělejší chování navozujícími zásahy, ale také důslednost a nepřijímání naučeného únikového „vydírání“, vracení do reality.

V průběhu diagnostického pobytu nebyly zjištěny závažnější poruchy chování na bázi deprivace. Na dívku je možno běžně působit standardními pedagogickými prostředky, s prognosticky nejistými výsledky, při zřejmé potřebě dalšího psychiatrického sledování.

Stále trvá nechuť dívky vrátit se do původního prostředí, k rodině. Přesto ale bude vhodné blízké kontakty a vztahy (sestra, matka) podporovat, kultivovat. Dívka potřebuje zázemí, ukotvení. Změna aktuální negace daného soužití se nám nejeví do budoucnosti jako nemožná.

Závěrečná zpráva dětského psychiatra

– Jiřina B., narozena 1985

Rodinná anamnéza :

Rodiče nebyli sezdáni, matka měla před tím již několik dětí, nevychovávala žádné. Jiřinka od malička u babičky, po její smrti svěřena do pěstounské péče rodině otceva bratra, kde už byly 2 vlastní děti.

Osobní anamnéza :

V 5. třídě přeřazena do ZvŠ. V 7. třídě začaly problémy. Náladová, v rodině pěstounů se cítila odstrkovaná, konflikty. Občas si přivlastnila cizí věci, obdarovávala jimi děti ve škole i doma. Od roku 1999 v ambulantní pedopsychiatrické péči, po opakovaných útěcích z domova a na její přání, že nechce být doma, byla opakovaně hospitalizována na dětském oddělení v PL Bohnice. Během druhé hospitalizace nařízena ústavní výchova, poněvadž se odmítá vrátit k pěstounům. Sem přijata 15.3.2002. Adaptace obtížná – plačtivá, těžko se zapojuje, straní se, neochotně se podřizuje různým aktivitám.

Vlastní vyšetření :

Dívku jsem měla v ambulantní péči před prvním nástupem do PL. Přivítala mě přátelsky, v kontaktu ochotná. Obtížněji si zvyká, vadí jí děti, jsou zde agresivnější než v PL. Počítá s umístěním do nějakého DD, pokud možno blízko Berouna, aby mohla navštěvovat sestru (dceru pěstounů), se kterou si doma nejvíc rozuměla. Letos končí 9. třídu zvláštní školy, plány poněkud nereálné – zdravotní škola, nebo práce v ZOO. Připouští potom reálněji i učební obor pekařka. Lituje, že se situace s ústavní výchovou neřešila dříve. Představa o životních perspektivách zatím infantilně skeptická. Vdávat se nebude, protože „žádný chlap nestojí za nic“. Zde nepříliš spokojená s pohybovými aktivitami programu. Nejraději si kreslí, píše pohádky, u toho je jí dobře. Obj: po celou dobu vstřícná, nálada kolísá občas do zasmušilosti. Výrazná infantilita, nezralost, depriváčnické rysy. Loučí se se mnou srdečně, vděčná za dotykový kontakt.

Závěr :

V anamneze poruchy chování na podkladě deprivace, výchovných závad. Disharmonický vývoj osobnosti podmíněn také především depriváčnickými vlivy, na terénu sníženého intelektu. V popředí emoční labilita, infantilismus, zvýšená bazální anxieta, sklon k depresivním rozladám.

Závěrečná zpráva školy – Jiřina B., narozena 1985

Jiřina byla přijata do DDÚ z důvodu útěků od pěstounů, kde se necítila dobře. Byla převezena z hospitalizace v DPL Bohnice.

Adaptace probíhala pomaleji. Při výuce byla tichá, nenápadná, ukázněná, ale ne plně soustředěná na výuku. S vyučujícími komunikovala sporadicky, byla spíše stydlivá, má snížené sebevědomí. Písemné úkoly vypracovávala velmi pečlivě a samostatně.

V ústavní škole prospívala průměrně.

V **matematice** zvládala dobře početní výkony s přirozenými čísly. Výborně slučovala zlomky se stejným jmenovatelem. Umí dělit dvě přirozená čísla i desetinná čísla přirozeným číslem. Slovní úlohy řeší s pomocí učitele. Zvládá užití peněz. Dobře užívá jednotky délky, hmotnosti, času i obsahu. Poznává rovinné obrazce. S pomocí vypočítá obsah a obvod čtverce, obdélníku. Umí použít kalkulátoru.

Český jazyk – pravopis i/y po obojetných souhláskách ovládá průměrně. Chybuje v pravopisu bě, pě, mě. Dobře zvládá psaní koncovek vzoru pán, hrad, žena. Výborně píše pohádky. Samostatně zvládne osnovu – jedná se o souvislý jazykový projev. Hezky píše.

Fyzika – učivo o elektromagnetech a jejich využití zvládá.

Dějepis – dobře si vedla při zpracovávání pracovních listů, byla sice pomalejší, ale samostatná. Probírá učivo o II. světové válce.

Zeměpis – učivo o ČR zvládá průměrně. Učivo o Evropě – přírodní podmínky, podnebí, vodstvo zvládá dostatečně. Dobře jí jde rostlinstvo, živočišstvo. V mapách se moc neorientuje.

Přírodopis – informativně zvládá učivo vznik Země, stavba zemského tělesa.

Aktivní byla při výtvarných činnostech, ráda zpívala. Má velice ráda zvířata a dokáže se o ně starat.

Diagnostický pobyt ukázal, že Jiřině by v další reedukaci vyhovoval menší dětský kolektiv. Bude potřebovat trpělivost ve vedení, pomalé zvyšování nároků, potlačování jejích sklonnů k depresivním náladám, povzbuzování a chválení i za dílčí úspěchy ve školní práci.

Profesně by se dal využít její výtvarný talent nebo by se chtěla věnovat práci ve zdravotnictví.

Celkový závěr autorky práce:

Z výše uvedeného je patrný vliv rodinného prostředí, respektive jeho absence. Dívka vyrůstala v nepodnětném, místy i nepřátelském rodinném prostředí. Nezájem matky, zloba otce a přísnost obou rodičů zapříčinila útky z domova. V rodině, ze které dítě utíká a samo žádá o umístění v ústavu, nejsou, podle mého názoru, vztahy v pořádku. Otázkou je, zda by se dívka takto chovala i v rodině svých biologických rodičů, kteří spolu žili dva roky jako druh a družka. Matka předtím měla již čtyři děti z dalších manželství. Z rozsudku o Nařízení ústavní výchovy cituji:

„.....nezletilá Jiřina se narodila rodičům v roce 1985 z jejich družského svazku. Otec nezletilý v roce 1987 zemřel a Jiřina byla svěřena do výchovy babičce z jeho strany. Důvodem tohoto rozhodnutí byla skutečnost, že matka nebyla schopna péči o nezletilou zajistit. V roce 1991 babička nezletilé zemřela a Jiřina byla následně svěřena do pěstounské péče bratrovi zemřelého otce a jeho manželce (tetě a strýci).

V pěstounské péči je již 10 let, to znamená od jejích 5 let. Se svou matkou Jiřina není v kontaktu, setkaly se pouze dvakrát, a to v červnu 2001, kdy Jiřina matku vyhledala podle adresy na fotce, kterou měla. Poté se potkaly ještě jednou, asi za týden a jednou náhodou ve městě. O tom, že je od července 2001 nezletilá Jiřina v Dětské psychiatrické léčebně v Bohnicích matka nevěděla, nikdo ji o tom nevyrozuměl a ani nezletilá o sobě nedala vědět“.

S dívkou, které je dnes 21 let, jsem měla možnost setkat se osobně a strávit s ní několik dní. Bylo to v rámci mé odborné stáže. Na první pohled se jedná o dívku skromnou, tichou a uzavřenou. Ovšem při delším kontaktu s ní jsem zjistila, že se jedná o velmi citově i psychicky labilní osobnost. Podle nálady je někdy vstřícná, během chvíle se, zdánlivě bez příčiny, změní v agresivního člověka. Pokud je všechno tak, jak chce ona sama, je vše v pořádku. Ve chvíli, kdy se jí něco nelíbí, dává to okamžitě najevo. Svým chováním pouze zastírá to, jak je nešťastná a ke svému okolí se chová tak, jak se k ní chovala její rodina. Myslím si, že její rodinné prostředí ji velice poznamenalo. Určitě jí bylo ubližováno a to nejen fyzicky, ale především psychicky. Podle mého názoru bude potřeba hodně trpělivosti a lásky, aby se její chování stabilizovalo, ale nikdy z ní nebude „normální“ člověk.

Příloha č. 3

Vývoj počtu jednotlivých řešených témat v kategorii Rodinné vztahy
v letech 1999 až 2004
(relativní vyjádření v rámci všech tematických hovorů na Lince bezpečí)

Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Přehnaná přísnost rodičů	5.67%	5.81%	5.52%	5.37%	4.84%	4.48%
Nepochopení rodičů	3.50%	3.14%	2.95%	2.33%	1.89%	1.50%
Problémy v rodinné komunikaci	3.30%	2.22%	1.82%	1.76%	1.90%	1.82%
Vztahy se sourozenci	1.80%	1.83%	1.78%	1.87%	1.91%	2.01%
Strach a obavy z reakce rodičů	0.94%	1.29%	1.37%	1.87%	2.06%	2.15%
Hádky mezi rodiči	2.24%	2.17%	1.69%	1.27%	1.12%	1.06%
Rozvod v rodině	1.75%	2.01%	1.59%	1.23%	1.06%	0.98%
Útěk z domova	1.43%	1.34%	1.20%	1.04%	0.91%	0.89%
Alkohol u členů rodiny	1.55%	1.32%	1.11%	0.83%	0.75%	0.75%
Nezájem rodičů	1.26%	1.19%	1.05%	0.94%	0.71%	0.69%
Úmrtí v rodině	0.53%	0.58%	0.54%	0.53%	0.47%	0.49%
Násilí mezi rodiči	0.28%	0.30%	0.20%	0.23%	0.22%	0.20%
Ekonomické problémy rodiny	0.20%	0.25%	0.18%	0.18%	0.20%	0.19%
Spor o dítě	0.22%	0.31%	0.20%	0.17%	0.14%	0.13%
Rozvod + alkohol	0.19%	0.17%	0.13%	0.12%	0.11%	0.13%
Problémy týkající se adopce dítěte	0.04%	0.15%	0.07%	0.10%	0.10%	0.09%
Ostatní	0.99%	1.11%	1.35%	1.16%	1.04%	1.12%
Celkem - podíl na řešených hovorech	25.89%	25.52%	22.75%	21%	19.43%	18.68%